

**Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет
Факультет журналістики
Кафедра журналістики**

П. В. Мірошніченко

ТЕХНІКА МОВИ І МОВЛЕННЯ

Практикум

**для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальності 061 «Журналістика»
освітньо-професійної програми «Журналістика»**

Затверджено

вченою радою ЗНУ

Протокол № 10 від 25. 05. 2021 р.

Запоріжжя

2021

УДК: 811.161.2`271 (076)

М645

Мірошниченко П. В. Техніка мови і мовлення : практикум для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 061 «Журналістика» освітньо-професійної програми «Журналістика». Запоріжжя : ЗНУ, 2021. 55 с.

Це навчальне видання складається з основних методичних зауваг і практичних порад, де у формі тез, схем, правил і вправ подано інформацію, за допомогою якої можна якісно виконати творчі й контрольні завдання з дисципліни «Техніка мови і мовлення».

Призначений для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 061 «Журналістика» освітньо-професійної програми «Журналістика».

Рецензент	<i>О. Д. Турган</i> , д. філол. н., професор, завідувачка кафедри культурології та українознавства ЗДМУ
Відповідальний за випуск	<i>Л. В. Чернявська</i> , д. н. соц. комун., доцент, завідувачка кафедри журналістики ЗНУ

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Тема 1. Методика оволодіння нормативним диханням.....	6
Тема 2. Методика тренування голосового та мовленнєвого апарату.....	11
Тема 3. Методика постановки ораторського голосу.....	16
Тема 4. Методика оволодіння артикуляцією звуків української мови.....	23
Тема 5. Методика оволодіння нормативною вимовою.....	29
Тема 6. Методика оволодіння нормативною дикцією.....	35
Тести.....	42
Словник основних термінів.....	50
Список використаної літератури.....	51
Додаток А.....	53
Додаток Б.....	54

ПЕРЕДМОВА

Цей практикум стане в пригоді студентам і студенткам першого освітнього рівня бакалавр спеціальності 061 — «Журналістика» освітньо-професійної програми «Журналістика».

Журналістика належить до тих професій, від представників якої вимагають добре володіти словом. Не просто вправно та влучно вживати слова, майстерно конструювати зі словосполучень і речень яскраві тексти, а й професійно керувати самим звучанням слова. Від журналістів і журналісток часто-густо аудиторія вимагає не меншої вправності у володінні мовою, мовленням і голосом, ніж від артистів і співаків! Так, звісно, це занадто! Але ж нерідко, зокрема при спробі влаштуватися на роботу, обійняти давно омріяну посаду в редакції улюбленого ЗМІ, людині відмовляють тільки через слабкий і невиразний голос, погану артикуляцію та невправну дикцію, манірність або штучність інтонацій, монотонність мовлення і тьмяність тембрового забарвлення голосу... Так, забагато причин для відмови насправді! І всі вони пов'язані з голосом і мовленням, з технікою володіння ними.

Голос – це не просто сукупність звуків. Голос – це те, що ми асоціюємо з конкретною людиною, часто – з її особистісними характеристиками. Тіло людини – інструмент, украй потрібний гарному голосу. Запорука чистого, гарного, сугестивного (здатного навіювати емоції, передавати настрої) голосу – правильне глибоке діафрагмальне дихання (про нього йтиметься далі). Таке дихання вгамовує нерви, відповідно, й голос звучить спокійно, впевнено, ним можна керувати. За допомогою такого голосу можна налагоджувати надійні комунікативні контакти. Підвищена збудливість, знервованість, неспокій і хаос у думках негативно впливають на якість нашого голосу.

Про голос, мову та мовлення часто висловлюються дещо поетично. Однак прикладний курс «Техніки мовлення» призначений насамперед для того, аби розвинути індивідуальні голоси студентів і студенток, майбутніх журналістів, вдосконаливши передусім цілком конкретні якісні характеристики. Йдеться про м'язову свободу (відсутність напруження і фізичних затисків під час дихання, фонації та дикції), м'язову активність (стан високої працездатності, енергії мовленнєвого апарату, дихальної системи), голосову витривалість (здатність голосового апарату працювати правильно й довго з постійно високою якістю звучання), темброву рухомість голосу (вміння варіювати різними якостями голосу, залучати різноманітні емоційні акценти, обертони), об'ємність голосу (здатність голосу бути глибоким, оксамитовим, округлим і м'яким, в жодному разі не пласким). Так само в цьому курсі особливу увагу присвячено правилам артикуляції звуків сучасної української мови, її ортоєпії, а також методиці роботи над виразною дикцією.

У циклі навчальних дисциплін «Техніка мови і мовлення» посідає особливе місце, адже має на меті вдосконалити комунікативні навички, насамперед дихання, голос і мовлення, студентів і студенток факультету журналістики для підвищення ефективності їхньої майбутньої роботи в ЗМІ,

дієвості їхнього спілкування з аудиторією, зокрема радіомовлення та телебачення.

Цей практикум покликаний допомогти студентам скласти чітке уявлення про структуру курсу «Техніка мови і мовлення», зорієнтуватися в колі тем, питань і творчих завдань, належно підготуватися до модульних контролів. З-поміж основних завдань курсу варто назвати такі: ознайомити студентів і студенток зі специфічними особливостями процесу розвитку голосу, з причинами його залежності від низки (об'єктивних і суб'єктивних) чинників; навчити найбільш дієвих принципів і правил роботи із власним диханням, голосом і дикцією, вказавши на першорядне значення для журналіста/ки розвиненого фонаційного дихання, яке поліпшує артикуляцію, покращує дикцію, збагачує інтонаційну палітру мовлення; вказати на прямий зв'язок культури мовлення журналіста/ки та комунікативних властивостей ЗМІ в процесі реалізації ними всіх власних функцій.

По завершенню курсу студенти та студентки досягнуть таких **результатів навчання (компетентностей)**: вміло орієнтуватимуться у психофізіологічних законах мовлення, визначатимуть причини погіршення мовлення, а також застосовувати ефективні техніки для його поліпшення; послідовно дотримуватимуться акцентуаційних і ортоепічних норм мовного стандарту; якісно застосовуватимуть норми сучасної української літературної мови в професійній діяльності; вмітимуть якісно використовувати власний голос і мовлення, доносячи інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні тексти.

Щоб студенти та студентки легко й ефективно засвоїли матеріал курсу, цей практикум складається з основних методичних зауваг і практичних порад, що у формі тез, схем, правил і вправ подає інформацію, за допомогою якої можна якісно виконати творчі й контрольні завдання з дисципліни «Техніка мови і мовлення». Практичним завданням, які виконуються під час лабораторних завдань, передують основні методичні зауваги. В додатках уміщено ілюстраційний матеріал, а також тестові завдання.

Умовні позначки, які використовуються у посібнику:

- - зверніть увагу;
- - запам'ятайте.
- - питання для самоконтролю.
- - теоретичні відомості.
- - визначення.
- - поняття

Тема 1. Методика оволодіння нормативним диханням

Основні питання заняття:

☞ Дихання як енергетична база мовлення. Фізіологічне і фонаційне дихання: спільне й відмінне. Основні типи дихання. Фонаційне дихання як змішаний тип. Вправи.

☞ *Перед виконанням практичних завдань зверніться до основних методичних зауваг до теми!*

Методичні зауваги

✍ Дихання під час мовлення чи співу називається **фонаційним**.

Воно відрізняється від фізіологічного дихання тим, що останнє (дихання в житті) довільне. Ритм звичайного дихання: вдих – видих – павза.

↔ Ритм фонаційного дихання: вдих – павза – видих. Мовлення та читання вголос вимагають великої кількості повітря, ощадливого його витрачання, постійного дихального запасу.

☞ Розрізняють такі основні типи дихання:

1. Ключичне (плечове).
2. Грудне (реберне).
3. Діафрагмальне.

▶ **Реберно-діафрагмальний** тип дихання (**фонаційний** тип дихання).

↔ Фонаційний тип дихання має такі характеристики:

1. Активність. Адже дихання – енергетична база мовлення.
2. Організований видих (струмінь повітря має «фокусуватися» в одній точці).
3. Розподіл видиху – вміння свідомо розподіляти весь об'єм повітря, який видихаємо, на рівномірні порції. Вдих на 10-15 разів коротший за видих. Якщо дихання гарно треноване, то повітря, яке видихаємо, можна розподілити на 25 і 30 порцій – і кожне вимовлене слово буде повноцінним і повнозвучним. При цьому важливо навчитися не вдихати побільше, а розподіляти запас повітря на рівноцінні за активністю видиху порції.
4. Добір повітря під час мовлення. Треба навчитися швидко, енергійно, непомітно для слухачів/ глядачів підхоплювати нову порцію повітря, поповнювати його запас при зручній нагоді.

Практичні завдання

☞ *Під час виконання дихальних вправ треба контролювати роботу м'язів живота, особливо видихаючи. Для цього, виконуючи вправи, час від часу кладіть долоні на діафрагму. Якщо ви видихаєте правильно, то відчуєте активні рухи м'язів діафрагми, при цьому – ваш живіт втягуватиметься.*

Вправа 1

Робимо глибокий прискорений вдих, затримуємо подих на 5-10 секунд. Видих має бути повільним і рівномірним. Вдихаємо на 1-2, подих затримуємо на 3-4, 5-10 – видихаємо. Темп виконання вправи повільний. Повторюємо 6-8 разів.

Вправа 2 («Комар»)

Глибокий прискорений вдих, павза 2-3 с., видихаємо з голосової атаки приголосного звука [з], наслідуючи дзижчання комара. Намагаємося якомога довше протягти цей звук, голос при цьому не повинен коливатися, хитатися. Звук має бути рівний. Повторюємо 6-8 разів.

Вправа 3

Станьте прямо. М'язи мають бути розслабленими. На рахунок 1-2 – вдихаєте, на три...чотири... п'ять...шість – видихаєте. Можна поєднати вдихання-видихання з рухами рук. Руки в сторони – вдихаємо, вперед – видихаємо. Підняти над головою – вдихаємо, опустити вниз – видихаємо. Повторюємо 6-8 разів.

Вправа 4

Станьте прямо. Зі звуком [пф-ф-ф] видихніть повітря, після чого рефлекторно відбувається вдих (живіт висувається вперед). Видихаючи, вимовляйте звук [с] повільно. Знову вдихніть, а видихаючи вимовляйте звук [с] уривчасто. Виконайте цю вправу 5 разів, а через кілька днів доведіть до 10 разів.

Вправа 5

Умови виконання, як у вправі 2 («Комар»), тільки видихаючи, вимовляйте звук [ш]. Видихаючи, рахуйте до 15. Повторіть вправу 6-8 разів.

Вправа 6 («Летить літак»)

Глибокий вдих, павза, зімкніть губи, не стискаючи зубів. Видих починається низьким звуком [м]. Тягніть його, скільки вистачить повітря, весь час знижуючи тональність. Повторити не менше ніж 6 разів.

Вправа 7 («Позіхаймо на здоров'я»)

Прискорений вдих, затримка 2-3 с., розкривши широко рота, повільно видихаємо, ніби солодко позіхаємо. Повторити не менше ніж 6 разів.

Вправа 8

Ступаючи один крок – вдихаєте, на 4 кроки – видихаєте. Через кожні 2-3 дні збільшуйте тривалість видихання на один крок, щоб за місяць-півтора видихати протягом 10-15 кроків, вдихаючи за один крок.

Вправи для розвитку носового дихання

1. Прикрийте праву ніздрю пальцем, видихайте через ліву ніздрю і навпаки.
2. Вдихаючи, погладжуйте бічні частини носа від кінчика до перенісся, а видихаючи, поплескуйте вказівними або середніми пальцями по крилах носа.

 Видихаючи, робіть гвинтові рухи біля крил носа в напрямку кінчика. Рухи в протилежному напрямку повторіть, вдихаючи.

 Усі ці вправи доцільно повторювати 8, 16 разів або 24 рази.

Вправи для тренування мимовільного вдиху

1. «Вертикальна фреза»

Стати прямо, ноги на ширині пліч, стопи поставити паралельно одна одній. Злегка зігнути ноги в колінах, спину тримати прямо. Уявіть собі, що перед вами велика пласка металева фреза, центр якої дивиться на вас. Кладемо одну руку на її нижню частину, іншу на верхню і починаємо активно закручувати її спочатку в одну (за годинниковою стрілкою), потім в інший бік. При кожному русі різко видихаємо зі звуками [ху]. Про вдих думати не слід.

2. «Горизонтальна фреза»

Повторити вправу, уявивши, що фреза лежить на столі. Різким рухом закручуємо її. Через те, що краї уявної фрези гострі, ми при кожному русі ховаємо живіт. Точно так, як і в попередній вправі, ми видихаємо з кожним рухом, не піклуючись про якість вдиху.

3. «Рукавичка»

Стати прямо, ноги жорсткі (випрямлені коліна), на ширині пліч. Ліву руку покласти на живіт. Уявити, що в правій руці тримаєте рукавичку, яку дуже різким рухом відкидаєте від себе, видихаючи зі звуком [т]. Після 16 рухів починаємо відкидати рукавичку подвійним рухом – [т-т], після знову ж таки 16 рухів – потрійним [т-т-т], і продовжуємо вправу в зворотному порядку. Лівою рукою контролюємо рух діафрагми. З кожним видихом м'язи повинні різко скорочуватися. Вдих автоматичний.

Вправи для тренування мимовільного видиху

До цих вправ належить «парадоксальна гімнастика» А. Стрельникової.

☞ Увага в цих вправах зосереджується виключно на вдихах, які мають бути короткими, наче уколи, активними і чим природнішими, тим краще. Думати треба тільки про вдих. Видих є результатом вдиху. Не слід заважати видиху після кожного вдиху бути довільним, тривати скільки завгодно, але краще через рот, ніж ніс. Треба пильнувати, аби вдих відбувався в унісон із рухом, а видих був безшумним. Не слід заганяти себе в дуже швидкий темп. Виконувати вправи треба на «м'яких ногах». Тобто, не можна виконувати їх із нерухомими в колінах ногами. Треба лічити про себе, тому що під час уявної лічби, промовляння, працюють голосові складки. Починати потрібно з 16 вдихів на кожен рух. За бажанням можна робити більше вдихів.

1. «Пожежа»

Після команди «Димом пахне! Тривога!» – різко, шумно нюхати повітря, дотримуючись поданих вище настанов.

2. «Долоньки»

Вдих – стискаємо долоні в кулаки; на кожен видих – розкриваємо долоні.

3. «Голова»

На кожен вдих – повороти голови праворуч, ліворуч.

4. «Вушка»

На вдиху поперемінно нахилити голову вухом до пліч, то лівого, то правого.

5. «Кішка»

На вдиху переносьте центр ваги з однієї ноги на іншу, імітуючи рухи кішки.

6. «Обійми плечі»

Вдихаючи, присідаємо, обіймаючи себе за плечі.

Вправи для тренування теплового та холодного видиху

♪ «Холодний» видих активізує рух діафрагми, «теплий» – м'язи черевного пресу, косі м'язи живота і, що найважливіше, прогріває голосові зв'язки, готуючи їх до звучання.

1. «Квітка» («холодний» видих)

Стати прямо. Видихаючи звук [п], малюйте кінчиком носа крихітну квіточку.

Видихаючи так само, малюйте квітку трохи більшу. Шийні м'язи активізуються, видих стає глибшим.

Тепер на видиху малюємо носом гігантську квітку.

У вправі бере участь весь корпус. Видих стає максимально активним.

2. «Квітка» («теплий» видих)

Точно повторити попередню вправу, замінивши звук [п] на звуки [ха].

3. «Свічка»

Ця вправа виконується в три етапи.

Перший етап виконання цієї вправи умовно називається «вперта свічка».

Стати прямо, ноги на ширині пліч. Зробити правильний (короткий, енергійний, через ніс) вдих і, уявивши свічку, рівним, довгим видихом на звук [п] треба втримати її полум'я в горизонтальному положенні. Видихати потрібно поволі та якомога довше.

На другому етапі виконання вправи «свічка» треба поволі задути свічку, імітуючи вимову звука [п]. Друга вправа відрізняється від першої швидкістю видиху.

Третій етап – «погашу свічку». Швидким, різким видихом задути свічку.

Кожну вправу потрібно повторити 4-6 разів.

? Питання та завдання для самоконтролю

1. Які типи дихання вам відомі?
2. Що таке «фонаційне дихання»?
3. В чому відмінність фонаційного дихання від фізіологічного?
4. Назвіть основні характеристики фонаційного дихання.
5. На що треба звертати особливу увагу, коли виконуєш дихальні вправи?

Список літератури

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення : навч. посіб. для студ. ун-тів. Львів : Світ, 1990. 232 с.
2. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення. Вип. 1. Харків : Основа, 2013. 106 с.
3. Єлісєв Ю. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення. Київ : Атіка, 2008. 204 с.

4. Климова К. Я. Основы культуры і техніки мовлення : навч. посіб. Київ : Ліра, 2007. 239 с.
5. Линклэйтер К. Освобождение голоса. Москва : ГИТИС, 1993. 176 с. URL: <http://biblioteka.teatr-obraz.ru/node/7062>.
6. Олійник О.Б. Культура мовлення : навч. посіб. Київ : Кондор, 2008. 296 с.
7. Пасинок В. Г. Основы культуры мовлення : навч. пос. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна. 186 с.
8. Сарабьян Э. Актерский тренинг по системе Станиславского. Речь. Слова. Голос. Максимальная достоверность и убедительность. Москва : АСТ, 2010. 160 с.
9. Соловьева Л. В. Говори свободно. Создавая совершенный голос. Москва : Добрая книга, 2006. 479 с.

Тема 2. Методика тренування голосового та мовленнєвого апарату

Основні питання заняття:

📖 **Голос як ідентифікатор людини. Симптоми поганого голосу. Якості гарного голосу. Голосовий і мовленнєвий апарат: будова, призначення, особливості функціонування. Резонанс: визначення, роль і призначення. Голосові резонатори та нормативність мовлення. Вправи.**

🎧 **Перед виконанням практичних завдань зверніться до основних методичних зауваг до теми!**

Методичні зауваги

🔑 **Голос формується в глибині нашого організму, а не тільки в ділянці голосових зв'язок (голосників). Глибоке діафрагмальне дихання підтримує весь процес – гортань проштовхує повітря крізь вібратори, тканини та порожнини, які резонують, артикулятори дають нам змогу вимовляти звуки та слова.**

🎧 **Дослідники голосу, а також фахівці з його постановки, визначають такі основні симптоми поганого голосу:**

1. Слухачі часто просять вас повторити щойно вимовлені слова чи фрази.
2. Люди помічають у вас нехіть до публічних виступів.
3. У вас помітний акцент.
4. У мікрофоні звук [п] у вас звучить глухо, неприємно та штучно.
5. У вас стомлюється горло після десятихвилинної розмови.
6. У ваших слухачів через певний час блукає погляд, тому що ви говорите монотонно.
7. Ви втрачаєте контроль над голосом наприкінці довгого речення.
8. Ви маєте за звичку зітхати, «засмоктувати» внутрішню частину щоки, клацати язиком або якимось інакше «набридати» слухачам.
9. Вам не подобається власний голос і ніколи не подобався.

Традиційно вважають, що голос людини поганий, якщо він має одну чи декілька з наведених нижче якостей: гугнявий, різкий або рипучий, хрипкий, тремтливий, високого тембру чи пронизливий, плаксивий, із зітханням, боязкий, уривчастий, надто гучний, надто тихий і нечутний, безбарвний, помпезний, має саркастичний тон, невпевнений, монотонний, напружений, слабкий, нудний.

➔ **Позбутися характеристик поганого голосу, вдосконалити його позитивні якості можна за допомогою цілеспрямованої та регулярної діяльності – виконуючи вправи!**

🎧 **Поряд із від'ємними характеристиками голос людини, ясна річ, може мати й позитивні якості. Про гарний голос зазвичай кажуть, що він приємний, здатний до вібрації, спокійний, гарно модульований, низького тембру, викликає довіру, керований, теплий, мелодійний, турботливий, упевнений, владний, дружній, забарвлений інтонацією, виразний, природний, багатий, наповнений,**

звучний, доброзичливий, мелодійний тощо. Приємно, що перелік позитивних якостей голосу набагато більший!

↔ **Якості голосу:**

1. **Дзвінкість (металевість)** – чисте звучання. Звук має відбиватися в передній частині ротової порожнини, біля твердого піднебіння та зубів.
2. **Зібраність звуку** – концентрація звуку коло зубів, яка не допускає розповзання звуку, що шкодить чіткості звучання.
3. **Свобода звуку** – відсутність мускульної скутости. Рот має досить сильно розкриватися.
4. **Летючість голосу** – звук, сконцентрований коло зубів, у процесі вимови «летить» якнайдалі.
5. **Стабільність голосу** – рівне звучання, без хитань і коливань.
6. **Рухомість голосу** – властивість голосу передавати думки та почуття, змінювати силу звуку, висоту та тембр.
7. **Витривалість голосу** – висока працездатність, стійкість голосу. Досягається дотриманням правил гігієни голосу.
8. **Сугестивність голосу** – здатність голосу навіювати емоції та впливати на поведінку адресата мовлення незалежно від смислу слів.

☞ Найліпша поза для якісного виступу – це положення тіла стоячи, з рівномірно розподіленою вагою. При цьому голову треба ледь відкинути назад, але міцно спиратися на п'яти. М'язи ніг загалом відіграють величезну роль у процесі формування голосу, адже активна фізична діяльність підтримує роботу серця, заспокоює нервову систему, що, знову ж таки, позитивно впливає на голос. Жести потрібні для того, щоб розслабити м'язи пліч і ший, які так само беруть активну участь у процесі формування голосу. Все наше тіло, від п'ят до маківки, задіяне в процесі творення резонансу для нашого гарного голосу.

↔ **Резонанс** – це результат вібрації повітря в голосових порожнинах (носоглотці, гортані, грудях). Для резонансу потрібне правильне глибоке дихання.

☞ Резонанс надає нашому голосу сили та впевненості. Коли ви заходите в гамірне приміщення, ваш резонувальний голос буде добре чути попри галас. Якщо в кімнаті гамірно, говоріть тихше, а не голосніше. Ви зразу зрозумієте, що люди чудово чують те, що ви говорите.

Практичні завдання

Вправи

(для встановлення джерела резонансу в тілі, для розуміння особливостей вашого голосу):

1. Вимовте «чух – чух», прислухаючись до того, де саме вібує повітря. Ви не повинні відчувати вібрацію в носі, проте маєте її відчувати в горлі та грудях!
2. Глибоко вдихніть, затримайте дихання, видихаючи гучно скажіть «Ура! Ура!»: ви маєте відчутти резонанс у грудях.

3. Притисніть пучки пальців до грудей, вимовляйте голосно «мумм – мумм-мумм». Ви маєте відчуття вібрацію в грудях.

Вібраційний масаж

(для вмикання резонаторів)

Енергійно постукуйте пучками пальців обох рук:

- по лобі, вимовляючи звук [м];
- по крилах носа, вимовляючи звук [м];
- по верхній губі, вимовляючи звук [в];
- по нижній губі, вимовляючи звук [з];
- по верхній частині грудей, вимовляючи звук [ж];
- по нижніх бокових частинах грудей, вимовляючи звук [м];
- по спині справа та зліва, ззаду в ділянці попереку й у напрямку лопаток, вимовляючи звук [м].

Після цього – 5-10 спокійних вдихів і видихів.

Вправи для верхніх резонаторів

☞ За допомогою цих вправ можна виправити дуже глухе звучання голосу.

1. Стоячи, зробіть короткий вдих через ніс. Видихаючи із закритим ротом, без напруги протяжно вимовляйте звук [м] з питальною інтонацією. Домагайтеся при цьому відчуття легкої вібрації в ділянці носа та верхньої губи.

2. Глибоко вдихніть. Видихаючи, вимовляйте слова по черзі: «бомм», «бімм», «дімм», «донн», «бонн», «димм». Останній приголосний вимовляйте протяжно. Як і в першій вправі домагайтеся вібрації в ділянці носа та верхньої губи.

3. Глибоко вдихніть. Видихаючи, протяжно вимовляйте який-небудь склад, що сполучає приголосний [м] або [н] з різними голосними (мамм, мумм, мимм, момм тощо).

4. Глибоко вдихніть. На одному видиху вимовляйте спочатку коротко, а потім протяжно один із відкритих складів: «ми-миии», «мо-мооо», «му-мууу», «ме-меєє».

Вправи для нижніх резонаторів

☞ Виконуючи ці вправи, прагніть вимовляти голосні [о] та [у] протяжно і дуже низьким голосом. Показник якісного виконання вправ – відчуття виразного резонування в грудній клітці.

1. Початкове положення – стоячи, руки на грудях. Нахилиючись уперед, на видиху вимовляйте голосні [о] та [у] тривало та протяжно.

2. Початкове положення – стоячи, руки на грудях. На видиху, нахилиючись уперед, співучо вимовляйте слова: «молоко», «слово», «око», «олово».

3. Стоячи покладіть руку на груди. Позіхніть із закритим ротом і затримайте гортань у нижньому положенні. На видиху вимовте звук [у] або [о]. Якщо ви не відчуваєте вібрації в грудній клітці, постукуйте по ній долонею.

Вправи для голосового та мовленнєвого апаратів

☞ Усі ці вправи слід виконувати перед дзеркалом, аби стежити за правильністю виконання.

Нижня щелепа

На рахунок 1 – щелепа опустилася вниз на два пальці, 2 – щелепа опущена, кінчик язика біля нижніх різців, губи не напружувати, зуби не оголяти. 3 – повернутися в висхідне положення. Повторити 8-10 разів.

Губні м'язи

На рахунок 1-2 – скласти губи хоботком, висунути вперед. 3-4 – розімкнути губи, оголити зуби, та не розтискати їх, а розтягнути в посмішці. Повторити 8-10 разів.

Тренування м'язів і кінчика язика

Рот відкритий, кінчик язика біля нижніх різців. Підіймаємо кінчик язика до передніх зубів. Повторити 8-10 разів.

Рот відкритий. Кінчик язика біля нижніх різців. По черзі торкається то правої, то лівої щоки. Нижня щелепа не рухається.

Рот відкритий. На рахунок 1 – кінчик язика щільно притискається до корінних нижніх зубів, при цьому язик вигинається. 2- поштовхом від кореня вперед, як при вимові звука [Г], так само на 3. На 4 повертаємося в висхідне положення. Повторити 8-10 разів.

Вправи для артикуляції

☞ Виконуйте вправи перед дзеркалом. Стежите, щоб лоб, ніс і очі залишалися нерухомими. Кожну вправу виконуйте поволі і плавно.

1. Опустіть нижню щелепу вниз. Поволі посувайте її праворуч і ліворуч.

2. Опустіть нижню щелепу. Рухайте нею вперед і назад. Це потрібно робити дуже повільно та плавно.

3. На рахунок «раз» опустіть нижню щелепу (відкривши рот). На рахунок «два, три, чотири, п'ять, шість» утримуйте це положення. Закрийте рот.

Голосові вправи

Вправа 1

Стогін зі звуком [м]. ☞ Не треба знижувати чи завищувати звук. Шукайте свій центр голосу – тон, на якому особливо рівно та вільно звучить голос. Потім стогнувши, вимовляйте звукосполучення:

ма-мо-му-ме-мі-ми,

мам-мом-мум-мем-мім-мим.

☞ Кожен прикінцевий звук [м] вимовляйте протяжно. Він має домінувати. На стогоні треба вимовити фразу «мам, меду нам», як одне слово.

Вправа 2

Стогін зі складами з іншими сонорними: ллам – ллом – ллум – ллем – ллім – ллим, р..., н... Голосні вимовляйте м'яко. Рот відкривається вільно на голосних і відразу закривається для «стогону» на сонорних приголосних.

Вправа 3 («Гудок»)

Гудок зі звуком [у]. «Гудок» не гучний, без напруження, губи, як «хоботок». Потім до [у] додаємо звуки а, о, у, е, і, и. Мета вправи – всі звуки мають звучати, як у. Для цього тримаємо губи в положенні для вимови звука [у].

? Питання та завдання для самоконтролю

1. Які органи дихальної системи людини беруть участь у процесі голосотворення? (див. Додаток А)
2. Назвіть органи, що беруть участь у творенні звуків мови (Додаток Б).
3. Які частини голосового апарату є рухомими, а які – ні?
4. Які симптоми поганого голосу вам відомі?
5. Які якості ораторського голосу ви знаєте?
6. Що таке резонанс?
7. Назвіть резонатори голосу людини. В чому полягає їхня роль?

Список літератури

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення : навч. посіб. для студ. ун-тів. Львів : Світ, 1990. 232 с.
2. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення. Вип. 1. Харків : Основа, 2013. 106 с.
3. Єлісєв Ю. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення. Київ : Атіка, 2008. 204 с.
4. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. Київ : Ліра, 2007. 239 с.
5. Линклэйтер К. Освобождение голоса. Москва : ГИТИС, 1993. 176 с. URL:<http://biblioteka.teatr-obraz.ru/node/7062>.
6. Олійник О. Б. Культура мовлення : навч. посіб. Київ : Кондор, 2008. 296 с.
7. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. пос. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна. 186 с.
8. Сарабьян Э. Актерский тренинг по системе Станиславского. Речь. Слова. Голос. Максимальная достоверность и убедительность. Москва : АСТ, 2010. 160 с.
9. Сергеева А. Практикум по постановке голоса и выразительности чтения. Томск : Изд-во ТГПУ, 2009. 100 с.
10. Соловьева Л. В. Говори свободно. Создавая совершенный голос. Москва : Хорошая книга, 2006. 479 с.

Тема 3. Методика постановки ораторського голосу

Основні питання заняття:

Типи голосу: основні підходи до визначення й інтерпретації поняття. Професійний голос: висота, тембр і тон голосу. Діапазон голосу та структура обличчя. Голосові регістри і гнучкість голосу. Вправи.

♪ *Перед виконанням практичних завдань зверніться до основних методичних зауваг до теми!*

Методичні зауваги

♪ *Природний тип голосу* залежить від розміру резонаторів і структури обличчя. За типами людські голоси поділяють на жіночі, чоловічі та дитячі. За показником висоти їх визначають як високі (тенор, сопрано), середні (баритон, меццо-сопрано), низькі (бас, альт).

♪ *Висоту голосу* часто співвідносять із *висотою звука*. Це не завжди справедливо. Висота звука – це частота коливань пружного тіла. Якщо говоримо про звуки людського голосу, то маємо на увазі частоту коливань голосників. Чим коливань більше, тим звук вищий. **Висота голосу** людини означає висотні можливості її голосу, що пов'язані з межею верхнього (головного) регістру.

Кожен із типів співацького голосу має не тільки специфічну висоту, але й силу, тональний і настроєвий малюнок. Саме за його неповторністю частогусто впізнають людину, відрізняють від інших.

 Тембр – специфічне (характерне) забарвлення голосу. На нього впливає низка як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Серед них, зокрема, можна відзначити масу та щільність голосників (голосових складок, голосових зв'язок), розмір і об'єм легень, розмір органів мовлення людини. Також не варто забувати про різний рівень тренуваності як фізичної, так і мовленнєвої. Як зазначає Юрій Єлісєєв, «від усього цього залежить якість обертонів і шумові домішки, що зливаються в одне ціле – гармонійний голосовий потік. Таким чином, тембр несе в собі синтезовані в єдине ціле шумозвукові й висотно-обертональні елементи, що сприймаються на слух як характерне забарвлення, за яким ми легко впізнаємо голос тієї чи тієї людини».

♪ Український музикознавець і педагог Дмитро Ревуцький у власній праці «Живе слово. Теорія виразного читання», виданій 1920 р, та перевиданій 2001 р., розглядає особливості тембру людського голосу. В основу власного погляду на тембральну специфіку голосів він поклав, з певними

застереженнями, класифікацію тембрів французького теоретика Легуве. За його теорією існує чотири основні типи тембрів:

а) золотий – мажорний (урочистий, величний, гордий, радісний, тон захоплення, натхнення);

б) срібний – теж мажорний (також світлий, радісний, одночасно милий, граційний, передає почуття щастя, радості, задоволення);

в) мідний – мінорний (темний, тяжкий, енергійний, глухуватий). Це тон туги, обурення, суворості похмурості;

г) оксамитовий – також мінор (м'який, сердечний, майже завжди журливий, елегійний, часто мрійливий). У ньому тихий жаль, журба без відчаю, жаху.

♣ Д. Ревуцький поділяв 11 тембри на дві групи: позитивні та негативні. До першої групи належать усі мажорні, а до другої – всі мінорні відповідно. Усі вищеподані епітети до тембрів голосів є так звані «синестизійними метафорами». Їх використовують для характеристики тактильних, слухових, нюхових відчуттів, які виникають у нас під впливом голосу іншої людини. Зрештою, арифметично точно визначити якісні характеристики тембру мовленнєвого голосу неможливо. Тембри співацьких голосів визначити легше: для цього вимірюють діапазон голосу співака чи співачки.

 Діапазон (у дослівному перекладі з давньогрецької мови) означає ««через усі струни» – послідовний ряд тонів (6-7) голосу в межах однієї-двох октав. Ю. Єлісовенко наголошує, що «у видатних співаків та акторів він здебільшого перевищує дві октави і дає можливість створювати голосом яскраві художні образи, передавати різноманітні барви і почуття, найтонші порухи й візерунки людської душі. Відповідно, чим ширший діапазон голосу, тим він виразніший».

 Тон голосу – це настрій, який він виражає; психоемоційне й інтелектуальне ставлення мовця до факту мовлення. **Тон голосу** – це його висота, вібрація і модуляція. Гарний голос відрізняється легкими змінами тону. Інтонації – це «підйоми» і «спуски» голосу. Монотонність стомлює вухо, адже постійний тон використовує одну і ту саму висоту. Деякі люди не розрізняють тон голосу. Проте за допомогою зміни тону ви можете абсолютно змінити значення слів. ♣ **Тон голосу** – не постійна величина, адже залежить від фізичного, психічного стану людини! Водночас певні постійні індивідуальні тональні властивості має будь-чий голос. Часто вони пов'язані з темпераментом людини, а також рівнем тренуваності її голосового та мовленнєвого апарату.

 Здатність голосу в разі потреби легко змінювати висоту, мелодику, силу звучання, об'єм, інтонаційний малюнок тощо називається **гнучкістю голосу**. Як інтегральна характеристика професійного голосу його гнучкість є наслідком послідовних тренувань, зокрема в таких специфічних галузях звукотворення та звукопоширення, як резонанс і фонація в різних регістрах.

 Французький театральний педагог М. Гарсія-син дав таке визначення поняттю «**регістр**» – «ряд послідовних і однорідних звуків, відтворених дією одного й того ж механізму». Відома театральна педагогиня, знавчиня сценічної мови Олена Ласкава порівнює голос людини з багат шаровим пирогом із різними начинками: нижній і найтовстіший корж – це нижній регістр. Чим вищий наступний прошарок, тим вище по тілу підіймаються вібрації. І з регістру до регістра треба переходити впевнено та плавно.

 У мовленнєвому голосі розрізняють три регістри:

1) *Верхній, «головний»* – голосу притаманні вібраційні відчуття в голові, в ділянці обличчя (носоглотка, ротова порожнина, крила носа, гайморові пазухи, скроні);

2) *Нижній, «грудний»* – голосу притаманні вібраційні відчуття в грудній клітці. Голос у нижньому регістрі збагачений **обертонами** – додатковим звучанням, що надає голосові людини виразних тембрових характеристик («оксамиту», «міді», глибини тощо);

  Середній, «змішаний» – голос, який складається зі звуків середнього звучання, так звана «центральна частина голосу».

 Ю. Єлісєнко справедливо зауважує, «щоб досягти якісного звучання мовленнєвого голосу в кожному з регістрів, треба, з одного боку, намагатися розширити їхні межі, а з іншого – зробити непомітними переходи з одного регістра в інший. Досягти якісного однорідного звучання голосу в усіх регістрах можна лише завдяки тривалому і цілеспрямованому виконанню спеціальних вправ».

 Запам'ятати всю цю важливу інформацію можна за допомогою схеми утворення голосу. Місце утворення – гортань. Беруть участь – голосники. Коливання повітря з легень у резонаторах (порожнинах) сприяють появі додаткових звуків (обертонів), які підсилюють основний звук і додають йому особливого забарвлення (тембр). До верхніх резонаторів належать – носоглотка, рот, ніс. Уміле користування ними визначає якості голосу.

Практичні завдання

Вправи для тренування гнучкості голосу

Вправа 1

Гнучко та вправно на одному подиху, відповідно до запропонованого інтонаційного графіка, виконайте вправу «Початок інформаційної радіопрограми»

Всі
ї ча- но-
и на- ви-
Говорить К ни.

Вправа 2

Гнучко та вправно на одному подиху, відповідно до запропонованого інтонаційного графіка, виконайте вправу «Початок телевізійної інформаційної програми»

ку, ни, у студії
ран- нови- Віталій
восьма п'ятого каналу Діб
У Києві в етері ров.

Вправа 3

Гнучко та вправно на одному подиху, відповідно до запропонованого інтонаційного графіка, виконайте вправу «Завершення інформаційної радіопрограми»

ється. ре, до нових
завершу доб- зустрічей
наша програма все в ете-
На цьому На рі!

Вправа 4

Гнучко та вправно на одному подиху, відповідно до запропонованого інтонаційного графіка, виконайте вправу «Завершення телевізійної інформаційної програми»

вечерпався, пори на першому
програми цієї ж національному.
час завтра Хай
На цьому побачимось щастить!

Вправа «Альпініст»

Прочитайте вголос вправу «Альпініст». Вона спрямована на розвиток регістрів і діапазону голосу та на досягнення резонаторного звуку.

АЛЬПІНІСТ

Щоб головним оволодіти регістром,
На мить стаю я альпіністом.
Все вище піднімаюсь, вище,
І ось вершина ближче, ближче.

І хоч нелегко підніматись
У чарівне царство це висотне,
Та нам ще треба домагатись,
Щоб слово й тут було природне.

♪ Цю вправу треба починати виконувати з нижнього регістру, поступово піднімаючись до верхнього, тобто жіночим голосом починати з альтових звуків і закінчувати сопрановими, а чоловічим – із басових і завершувати теноровими звуками. Вправа може сприяти розвиткові діапазону голосу та гартуванню його сили за умови, що він буде звучати без крику і надриву, але на повну силу.

Вправа «Аквалангіст»

Прочитайте вголос вправу «Аквалангіст». Вона спрямована на розвиток регістрів і діапазону голосу та на досягнення резонаторного звуку.

АКВАЛАНГІСТ

Щоб оволодіти грудним регістром
На мить стаю аквалангістом.
Все нижче опускаюсь, нижче,
А дно морське все ближче, ближче,
І хоч нелегко вже спускатись
У чарівне царство це підводне,
Та нам ще треба домагатись,
Щоб слово й тут було природне.

♪ Треба починати виконувати цю вправу з верхнього регістру, поступово переходячи до нижнього. Вправу слід виконувати повільно. Відчувати, як вмикаються різні резонатори – піднебіння, порожнини носа, лобні пазухи, грудна клітка. Обов'язкова умова – дотримання норм фонаційного дихання.

Складномовки (чистомовки, скоромовки)

♪ *П'ять разів у прискореному темпі чітко вимовляємо!*

1. «Залізо визалізилось».
2. Проміняв шило на мотовило.
3. Бабиних груш - не руш: свої тряси, бабі неси! ‘
4. Пильно поле пильнувати, перепелів полювати.
5. Мав піп купу кіп, купу кіп мав піп.

🕒📖 Митрофанову Маринку бачили ранком на ринку.

♪ *Наступні складномовки читаємо прискорено, вимовляємо чітко, граючись із інтонацією, передаючи їхні сюжети!*

7. Два бобри брунато-бурі
Бабрались в брудній баюрі.
-Правда, брате бобре, добре?
-Пречудово, брате бобре!

8. У долині жив удав.
Удавав, що все він знав.
Удавав, що все умів –
У траві хвостом вертів.

9. Женя з бджільми не дружив.
Завжди Женя бджіл дражнив.
Бджоли Женю не жаліли
Та дражнила нажалили.

10. Миші в шафі шаруділи –
Шість шарфів шерстяних з'їли.

11. Сів шпак на шпаківню,
Заспівав шпак півню:
Так, як ти, не вмію я,
Ти не вмієш так, як я.

? Питання та завдання для самоконтролю

1. Доберіть приклади типів співацьких голосів: по 6 зразків на кожен тип голосу (тенор, баритон, бас, сопрано, меццо-сопрано, альт). Обирайте фрагменти академічного співу. Дайте характеристику (діапазон, висота, тембральне забарвлення) кожному з них.
2. Чому той або інший тип співацького голосу в оперному мистецтві співвідносять із характером героя чи героїні? Наведіть приклади такого співвідношення.
3. Чим висота звука відрізняється від висоти голосу?
4. Що таке «діапазон голосу»?
5. Що таке «голосовий регістр»? Скільки їх? Схарактеризуйте кожен.
6. Що таке «тембр»? У чому полягають особливості класифікацій тембрів голосу?
7. Що таке «тон голосу»?
8. Що таке «гнучкість голосу»? Як її розвинути?

Список літератури

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення : навч. посіб. для студ. ун-тів. Львів : Світ, 1990. 232 с.
2. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення. Вип. 1. Харків : Основа, 2013. 106 с.
3. Єлісовенко Ю. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення. Київ : Атіка, 2008. 204 с.

4. Климова К. Я. Основы культуры і техніки мовлення : навч. посіб. Київ : Ліра, 2007. 239 с.
5. Ласкавая Е. Сценическая речь: Методическое пособие. Москва : ВЦХТ («Я вхожу в мир искусств»), 2005. 144 с.
6. Линклэйтер К. Освобождение голоса. Москва : ГИТИС, 1993. 176 с.
URL:<http://biblioteka.teatr-obraz.ru/node/7062>.
7. Олійник О. Б. Культура мовлення: навч. посіб. Київ : Кондор, 2008. 296 с.
8. Пасинок В. Г. Основы культуры мовлення : навч. пос. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна. 186 с.
9. Сарабьян Э. Актерский тренинг по системе Станиславского. Речь. Слова. Голос. Максимальная достоверность и убедительность. Москва : АСТ, 2010. 160 с.
10. Соловьева Л. В. Говори свободно. Создавая совершенный голос. Москва : Добрая книга, 2006. 479 с.
11. Сомова Е. Тембр как элемент звуковой метафоризации в радиоречи. *Культурная жизнь Юга России*. 2011. № 4 (42). С. 119-122.

Тема 4. Методика оволодіння артикуляцією звуків української мови

Основні питання заняття:

Правила артикуляція голосних звуків сучасної української літературної мови. Артикуляція приголосних звуків сучасної української літературної мови. Неорганічні вади мовлення та способи їх усунення. Артикуляційний практикум.

☞ *Перед виконанням практичних завдань зверніться до основних методичних зауваг до теми!*

Методичні зауваги

Артикуляція – це робота рухливих частин мовного апарату, це спосіб вимови звуків у процесі мовлення, який, певною мірою, зумовлює якість вимови, зокрема таких її складників, як чіткість, певність, активність, точність, виразність (Юрій Єлісєвєнко).

Принцип артикуляції української мови – вертикальний: при вимові всі голосні звуки округлюються, наближаються до кола. Як зауважує Юрій Єлісєвєнко, «навіть голосний [і] має вертикальне оформлення, на відміну від російської мови, в якій він, гак само, як і переважна більшість звуків, артикулюється горизонтальним положенням губів».

За влучним висловлюванням Олександрі Сєрбєнської та Марії Волошак, «У кожної людини голос має свій тембр – своєрідне забарвлення, силу, звучність, які багато в чому залежать від фізіологічних, вроджених особливостей, але це не значить, що людина не здатна вдосконалювати свій голос, дбаючи про добру дикцію й основне – про національну специфіку мелодики». За спостереженнями мовознавців, українська мова належить до милозвучних мов, тобто на слух вона наспівна, приємна, звучна. Незважаючи на те, що музикальність і наспівність української мови спеціально не досліджено, науковці засвідчують, що національна специфіка мелодики українського слова полягає в найбільшому триванні другого переднаголошеного й кінцевого складів слова. ☞ Отже, як зазначають українські мовознавці, «різке скорочення тривалості голосних чи будь-які зміщення в ритмічній структурі слова руйнують національну специфіку мелодики».

Як стверджують фахівці-філологи, системі голосних звуків української літературної мови притаманна схильність до вокальної гармонії. Вона проявляється в реалізації фонем [e], [и], [o] з їхнім наближенням у вимові до [и], [e], [y] відповідно. Також характерною особливістю українського мовного стандарту вважають відсутність голосних середнього ряду і наявність аж трьох голосних високого підняття – [і], [и], [у].

 Основні правила артикуляції голосних звуків сучасної української літературної мови (СУЛМ):

1. Звук [і] здебільшого вимовляється чисто, як звук [i]. Однак його наближення до звука [и] можливе при вимові слів «інший», «іноді», «інколи». Як зазначають мовознавці, в таких випадках вимовляється обнижений і менш передній голосний, близький до [и].
 2. Фонема [и] реалізується в таких варіантах, як [и] з наближенням до [е] і як [е] – до [и]. Останній варіант вимови трапляється у випадках, коли в наступному складі є наголошений [е]: *мине'*, *сине'нький*, *тихе'нько*.
-   Звук [о] вимовляється з наближенням до [у] в ненаголошеній позиції перед складом з наголошеним [у] та, щоправда, меншою мірою, [і]: *кожух*, *зозуля*, *тобі*.

 Системі приголосних звуків української літературної мови притаманні:

1. Загальна схильність до дзвінкої вимови, що проявляється в зберіганні дзвінкості приголосних звуків наприкінці слів, а також здебільшого перед глухими приголосними. Винятком із правила є всього декілька слів: «легко», «вогко», «нігті», «кігті», «дбогтю», в яких звук [г] вимовляється як [х], а також «жердка», в якому [д] звучить як [т].
-   Уникання незручних для вимови груп приголосних, що виявляється в їхньому спрощенні, частих процесах уподібнення (асиміляції). Так, наприклад, пишемо «контрастний», але вимовляємо [контрасний].

 У вимові звуків важливу роль відіграють як активні **артикулятори** (щелепи, язик і губи), так і пасивні: альвеоли (горбики над верхніми зубами),

тверде та м'яке піднебіння. Їхня неправильна робота, засвоєна з дитинства, зазвичай призводить до найпоширенішої вади – кволого, нерозбірливого мовлення! Найбільш поширеною функціональною неорганічною вагою мовлення є **квола артикуляція** – погана рухливість щелеп, язика й губів. Її наслідок – неправильна вимова звуків, їх перекручування. До них належать такі типові **дикційні порушення**:

- 1) *Сигматизм* – неправильна вимова свистячих (с-сь, з-зь, ц) і шиплячих (ч, ш, ж) приголосних звуків;
- 2) *Ротацизм* – неправильна вимова звуків р-р';
- 3) *Ламбдацизм* – хибна вимова звуків л-ль;
- 4) «Цякання» – неправильна вимова звука ть;
- 5) «Дзякання» – хиби у вимові звука дь;
- 6) *Відсутність звука* – випадіння звука на початку, в середині чи в кінці слова;
- 7) *Заміна звука* – замість одного вимовляють інший, частіше за все замість л – в;
- 8) *Компресія слова* – неповна вимова складних звукосполучень.

☝ Для того, щоб позбутися неорганічних вад мовлення, слід ретельно й уважно ознайомитися з правилами вимови проблемних звуків (нормами функціонування органів мовлення при їх вимові окремо та в сусідстві з іншими звуками), цілеспрямовано та послідовно виконувати артикуляційні вправи.

Практичні завдання **Артикуляційні вправи**

(тренування видиху на приголосних звуках)

Перший приголосний, за допомогою якого тренується видих, – це звук [Ф]. При вимові цього звука (так само, як і звука [В]) треба пам'ятати, що верхні зуби обов'язково мають бути оголені. Це збільшує їхню акустичну потужність. Нижня губа піднята вгору, верхні зуби майже торкаються нижньої губи. Між губами та зубами утворюється щілина, через яку виходить струмінь повітря, що видихається.

Наступний приголосний, що включається в роботу при тренуванні фонаційного дихання – [С]. Він добре чутний, його рівність легко перевіряється. При вимові цього звука потрібно язиком упиратися в коріння нижніх зубів, губи при цьому в жодному разі не розтягувати в напівпосмішці. Наше завдання полягає в тому, щоб звук тривав довго, рівно, не ущільнюючись і не слабнучи.

☝ Тренуючи видих на звуках не слід вимовляти їх голосно!

Наступні звуки [Ш] і [Ж]. Їхнє звучання нагадує дзижчання комах або низькі та неголосні звуки мотора. Вони звучать добре, якщо зуби міцно стиснуті, а губи розкриті й витягнуті вперед. Основа язика з обох сторін підводиться і притискається до корінних зубів, кінчик же язика нагадує лезо бритви. Неточне формування звука спричиняє нерівне, переривисте звучання.

Звук [Р] чудово організовує видих. Його вимова допомагає звільнити м'язи язика, що дуже важливо при тренуванні фонаційного видиху. При вимові цього звука зуби злегка розтиснуті. На першому етапі роботи можна дозволити розкривати губи в напівпосмішці, потім її потрібно прибрати.

Звук [Л] формується за участю кінчика язика, який упирається в передні зуби. Повітряний струмінь при вимові цього звука безпосередньо потрапляє до верхніх резонаторів. Треба стежити за тим, аби м'язи гортані були вільні, і струмінь озвученого повітря прямував уперед. Якщо звук іде правильно, то губи і кінчик язика відчувають легке тремтіння.

🔑 Головним показником правильного видиху є рівність звучання і його свобода: не може бути гарного видиху, якщо подання звука уривчасте, скуте.

Вправи з артикуляції голосних звуків

☝ Вимовляйте звуки в середньому темпі, пам'ятаючи про те, що в українській мові принцип артикуляції вертикальний, відповідно, всі голосні округлені (більшою чи меншою мірою)

- 1) І-И-Е-А-О-У
- 2) И-Е-А-О-У-І
- 3) Е-А-О-У-І-И
- 4) А-О-У-І-И-Е
- 5) О-У-І-И-Е-А
- 6) У-І-И-Е-А-О

Вправа з артикуляції складних звукосполучень

 Вимовляйте подані звукосполучення повільно, чітко, поступово додаючи темпу. Стежте за чіткістю та вправністю вимови звуків!

Птка-птко-птку-птке-пткі-пткі

Тпка-тпко-тпку-тпке-тпки-тпкі

Кпта-кпто-кпту-кпте-кпти-кпті

Лра-лро-лру-лре-лри-лрі

Рла-рло-рлу-рле-рли-рлі.

 Прочитайте вголос подані нижче слова, з кожним повторенням вправи пошвидко збільшуйте швидкість читання:

трійця, тріска, тріскіт, тріскучий, тріщати, трюк, трясовина, третій, тривалий, тризуб, тримати, труба, трударі, трутень, Троєщина, тролейбус, троянда, травень, трамвай, транспорт, трактор, традиція, трафарет.

 Подані нижче слова прочитайте вголос не поспішаючи:

дрізд, дрібний, дрібниця, дріжджі, дрімати, дрючок, дряпати, дряпанина, друкувати, дружина, дружок, дрезина, дременути, дримба, дрижати, дригати, драже, дракон, драгун, драглі, драбина, драп, дратівник.

 Прочитайте вголос подані нижче пари слів:

тріск – дрізд, тріада – дріада, трясовина – подряпина, тримати – дрімати, тряпчина – драбина, трава – дрова, втрата – дратва, літр – кедр, травма – драма, тростина – дротина, тромбон – дракон, трап – драп.

 Прочитайте вголос подані нижче слова:

трішки, дрібниця, трюк, дрюк, трясти, драглі, трьохсотий, дробарка, трьохтисячний, дрогобицький, тричі, другорічник, триніг, древній, триптих, дрижати, трембіта, дратівник, тремтіти, тренування, дренавання, трепет, дріб, троє, троїстий, дротяний, трон, дружина, трос, трав'яний, драматичний, трагедія, трубити, дружити, трусити, дряпати, трудитися, дрейфувати.

Складномовки (чистомовки, скоромовки)

 Звертайте увагу на якість вимови звуків (відповідно до правил і норм СУЛМ). Стежте за темпом і інтонацією.

1. Бабин біб розцвів у дощ – буде бабі біб у борщ.
2. Був собі цебер та переполуцеберився на переполуцеберенята.
3. Бук бундючивсь перед дубом, тряс над дубом бурим чубом. Дуб пригнув до чуба бука. Буде букові наука.
4. Викис, вимок, виліз, висох, став на колоду, та знов – бовть у воду.

5. Вовк-вовцюг вівцю волік. Вова вовку – вила в бік. Як завив же вовк-вовцюг, миттю випустив вівцю.
6. Галасливі гави й галки в гусенят взяли скакалки. Гусенята їм гелгочуть, що й вони скакати хочуть.
7. Дзижчить над житом жвавий жук, бо жовтий він вдягнув кожух.
8. Захар заліз на перелаз. – Захарку, злізь! – Захарку, злазь! Зумів залізти – Знай, як злізти.
9. Кинув кріп Прокіп в окріп. У окропі, окрім кропу кипить короп для Прокопа.
10. Коваль кулю кував, кував і перековував.
11. Сів шпак на шпаківню, заспівав шпак півню: - Ти не вмієш так, як я, так, як ти, не вмію я.
12. Їхав Прокіп мимо кіп. Лічив снопи по три копи: одна копа ковпаком, друга копа ковпаком, третя копа ковпаком.
13. Кричав Архип, Архип охрип, не треба Архипу кричати до хрипу.
14. Пиляв Пилип поліна з лип, притупив пилку Пилип.
15. Хитру сороку спіймати морока, а на сорок сорок – сорок морок.

? Питання та завдання для самоконтролю

1. Що таке «артикуляція»? Схарактеризуйте основний принцип артикуляції сучасної української літературної мови.
2. Яка вимовна вада псує національну специфіку мелодики української мови?
3. Схарактеризуйте основні правила артикуляції голосних звуків СУЛМ.
4. Назвіть основні характеристики, притаманні системі приголосних звуків СУЛМ.
5. Які випадки невнормованої артикуляції звуків української мови вам відомі?
6. Через що виникають неорганічні вади мовлення?
7. Назвіть основні дикційні порушення. Які правила боротьби з ними вам відомі?

Список літератури

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення : навч. посіб. для студ. ун-тів. Львів : Світ, 1990. 232 с.
2. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення. Вип. 1. Харків : Основа, 2013. 106 с.
3. Єлісєв Ю. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення. Київ : Атіка, 2008. 204 с.
4. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. Київ: Ліра, 2007. 239 с.
5. Ласкавая Е. Сценическая речь : методическое пособие. Москва : ВЦХТ («Я вхожу в мир искусств»), 2005. 144 с.
6. Олійник О. Б. Культура мовлення : навч. посіб. Київ : Кондор, 2008. 296 с.

7. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення: навч. пос. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна. 186 с.
8. Сербенська О., Волощак М. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. Київ : Видавничий центр «Просвіта», 2001. 204 с.
9. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика/ За заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1969. 436 с.

Тема 5. Методика оволодіння нормативною вимовою

Основні питання заняття:

Сучасний стан ортоепічної культури в українському суспільстві. Ортоепічні норми сучасної української літературної мови. Причини порушення ортоепічних норм. Особливості наголошування слів в українській мові. Вправи. Ортоепічний практикум.

☞ *Перед виконанням практичних завдань зверніться до основних методичних зауваг до теми!*

Методичні зауваги

«Ортоепія»/ «орфоепія» (з давньогрецької означає «правильність вимови та наголошування слів») – розділ науки про мову, що подає правила (норми) вимови та наголошення слів; це система загальноприйнятих правил літературної вимови, які забезпечують єдність звукового оформлення мови відповідно до її національних норм.

☞ Юрій Єлісєвєнко слушно зауважує, що саме ортоепія є «обов'язковим складником сценічної мови, теле-і радіомовлення, ораторського мистецтва. Адже акторів, теле- і радіожурналістів, дипломатів, юристів, педагогів та представників багатьох інших професій можна вважати професійними мовцями. Оволодіти ж культурою і технікою усного літературного мовлення без вивчення орфоєпії, напевно, неможливо».

Найпоширеніші вимовні помилки

(за О. Сєрбєнськєю, М. Вєлєщєк):

- 1) Нєпєрєвєрнє артєкулєцїє нєнєголєшєнєгє звук [о];
- 2) Нєвмїннє артєкулєвєтє звук [ў];
- 3) Нєувєгє дє прєвєлє артєкулєцїє [дж] і [дз];
- 4) Нєвмїннє прєвєрнє вємєвлєтє шєплєчїє звукє [ч] і [ш];
- 5) М'єкє вємєвє губнєх [б], [п], [в], [ф], [м] у позєцїє прєд ю, є, я, є: м'єкє, п'єтє;
- 6) Оглєшєннє дзвїнкєх у кїнцїє склєдє прєд глєхємє тє в кїнцїє слєвє.

Пєрєвєжнє чєстєнє ортоєпїчнєх помїлєк, єкєх прєпєускєєтєсьє мєвцїє, пов'єзєнє з нєзєдєвєрлєвнєм стєнєм мєвнєїє кєлєтурє в Укрєїнє, нєдбєлєм стєвлєннєм нєсїєв мєвє дє вємєвнєх нєрм сучєснєїє укрєїнськєїє лїтєрєтурнєїє мєвє. Укрєїнськє мєвє – єдєнє з сучєснєх дєржєвнєх мєвє, ортоєпїє єкєїє нє прєсвєчєтє нєлєжнєїє увєгє в шкєлє. Вїдпєвїднє, чєстє-густє сємїє вчїтєлїє-слєвєснєкє нє вєлєдїєтє повнєю мїрєю знєннєєм ортоєпїчнєх нєрм СУЛМ, є тєкєж нєвїчкємє вєсєкєїє вємєвнєїє кєлєтурє. Зрєштєю, чємєлє тєлє- тє рєдїєжурнєлїстїєв, вєдєчїєх тєлє- й рєдїєпрєгрєм, нє вєлєдїєчє нє нєлєжнєму рївнїє ортоєпїчнємє знєннєєм єє умїннєєм, мєсєвє пошїрєтє хїбнїє увєвлєннє прє прєвєлє вємєвє єє нєголєшєвєннє слєвє в укрєїнськєїє мєвє. Вїдпєвїднє,

масовий рівень української мовленнєвої культури лишається низьким. Як вважає Олександра Сербенська, механізм розхитування мовних і, зокрема, ортоепічних норм, «вірус зневаги до української мови» були запущені ще радянською тоталітарною системою. Поряд із не завжди гідною щодо української мови позицією Держави науковиця з-поміж основних причин низького рівня мовленнєвої культури називає: «необізнаність з мовними нормами, байдуже ставлення до свого мовлення, лінивість думки, мовна неохайність, невміння контролювати себе».

 Український **наголос** – силовий у своїй основі, поєднує в собі елементи часокількісного і тонічного (О. Іщенко, М. Наконечний); наголос у українській мові – динамічний, рухомий.

 Як зазначають дослідники, «динамічний наголос в українському слові відносно слабкий: видихова енергія загалом значно рівномірніше розподіляється між його складами, тому наголошений не різко виділений з-поміж інших складів слова, наголос мало зосереджений на ньому. Тому сильна редуція ненаголошених складів з переходом їх голосних у звуки неповного творення українській мові не властива».

Практичні завдання

Ортоепічні вправи

 Прочитайте складномовки, дотримуючись ортоепічних норм. Пам'ятайте, чим швидшим буде темп читання, тим активнішою має бути артикуляція.

- 1) Біг кінь білобокий через річку глибоку, Як упав – заіржав: увесь світ задрижав.
- 2) Проміняв шило на мотовило (5 разів).
- 3) Пішла баба дубнячком,
Зачепилась гапличком,
Сюди смик, туди смик,
Відчепила свій гаплик.
- 4) Бабиних груш – не руш: свої тряси, бабі неси!
- 5) Пильно поле пильнувати, перепелів полювати.
- 6) Прийшла кума із довгим віником
На бесіду з нашим півником,
Схопила півня на обід
Та й замела мітлою слід.
- 7) Прилетів птах під солом'яний дах,
Довго бубонів, певно, дуже зголоднів.
- 8) Заболіло горло у горили, бо горила багато говорила.
- 9) Шила Шура шубу шилом.
Шовком, шерстю шви обшила.

Вийшла шубка прехороша –
 Нашій Шурі на порошу.
 10) Миші в шафі шаруділи – шість шарфів шерстяних з'їли.

Вправа на запам'ятовування наголосів

 Прочитайте вірш Наталії Мостової-Новожилової, дотримуючись правил вимови звуків і наголошування сучасної української літературної мови.

Рукопис віршів українських
 (це стовідсотковий феномен черговий)
 Сільськогосподарський ринковий товар
 Зрання я оптовий (центр) купував.
 Одиннадцять раз носив, вантажівкою возив:
 курятину, осетер (небагато - сантиметр),
 оцет і чорнослив я на ваги зносив,
 Камбалу печену й кропиву копчену.
 Ще до свята завчасу –
 домашню в кишці ковбасу.
 До хаосу я вже звик:
 із товару зник цінник!
 Ніби Олень, намотав
 Ярмарковим я майданом
 Одиннадцять кілометрів –
 мабуть, завтра вже не встану.
 Чотирнадцять горошин
 Ледве-ледве докотив,
 Ще й вітчима допомагав:
 зозла ременем махав!
 подруга дочка йшла:
 люстро й жалюзі несла.
 - Що в руках у тебе, Ольго?
 - Я в руках тримаю фольгу!
 - Не поріжся, як будеш кроїти:
 Доведеться нам рану гоїти!
 Кулінарію знайшли,
 Лате ми смачне пили,
 Плову з піалі поїли,
 В зручних кріслах там сиділи.
 Чарівна офіціантка
 Соломинки всім дала

І наПій нам принесла.
 ЗалишИли гроші їй –
 І в піцЕрію мерщій.
 НеблизькИй туди був шлях –
 Десь квартАлів сімдесяТ.
 Тож, щоб речі не нестИ,
 вИнайняли прИчп,
 І вдалось перевезтИ,
 Хоч і їздив тричі.
 Піцу нам, як і завждИ,
 Смажили на дрОвах
 (ще й корИсних там приправ
 ми взяли додому).
 ЗдАлека, зубОжілих,
 ФаховИй водій
 Нас відвіз в гуртОжиток –
 Притулок черговИй.
 А вже звідти зрАння –
 Непросте завдАння –
 ЗакінчИвши справи там
 (дЕщиця зосталась),
 По рівнИні, швидко так
 Ми села дістались
 (Як сідаєш за кермО,
 То не будь, як те гальмО!).
 А в селі у нас є вЕжа,
 Щоб була в селі мерЕжа.

Ортоепічний практикум

Уважно прочитайте подані тексти, дотримуючись правил вимови звуків і наголошування сучасної української літературної мови.

1. «Симетрія» й «асиметрія». Саме так треба наголошувати ці слова. Для аристократії з нашого кварталу – це справжня новина! Ба навіть більше, догмат.
2. Ви підете зі мною помилуватися тим феноменом? Адже не щодня побачиш, як темна ненависть перетворюється на світлу любов завдяки самопізнанню.
3. Випадково впасти в очах найближчих – це той прикрий випадок, який варто вважати закономірним наслідком заздалегідь невиправлених помилок.

4. Завжди легко бути разом щиро закоханим. Вони повсякчас серце до серця, а не спина до спини. Вони завжди на тому краї, де кохана чи коханий, а не десь посередині.
5. Важко підтримати зубожілих духом. Ви нізащо не одержите перепустки до їхнього серця, не виготовите ключа до їхнього ества. Нема ще такої індустрії!
6. В будь-якому кварталі календарного року решето лишається решетом, олень – оленем, дочка – донькою чи донька – дочкою. Але з однієї деревини може постати цілий ліс, щоправда, весь він буде з деревини.
7. Завдання не наступати на ті самі граблі – одне з найскладніших у житті. Для кожного фахового селянина, для будь-якого щирого городянина, як оминути ці граблі – справжня загадка!
8. Скільки б ви не мали грошей, як сильно б ви не жадали, як би слізьми не поливали папір, без хисту вам не вдасться скласти жодного вірша, тим паче віршів, жодної пісні, тим паче пісень.
9. Неодмінно потрібен для зеленого борщу зеленючий і кислочий щавель. А ось кропива, молода й свіжа, хоч і не буде зайвиною, та не конче потрібна.
10. Як були ми дітьми, то грали в «Козаків-розбійників». Як не мав талану хитромудро сховатися, то нізащо не міг стати отаманом ані в козаків, ані в розбійників.
11. Пихаті, мов індики, ці громадянин і громадянка, бо це їх терен, тобто територія, на якому терен часто-густо цвіте, що про нього співають українці здавна.
12. Непересічна подія в житті пересічної людини від часів людини первісної – народження відразу кількох первістків одночасно. Нова людина – це завжди новина, а декілька нових людей – море новин.
13. Від вогкості притьмом сховалися під крислатою вербою, та все одно до рубця промокли, тому що не вбрання на нас було, а дірка на дірці, самі дірки, та й верба не вербою була.
14. Ваш рукопис зухвало порушує чинний правопис, а він для нас, мов ікона для іконописця, що іконописом займається віддано, як натхненний живописець живописом.
15. Наші кухонні меблі до будь-яких апартаментів! А кулінарний талант нашого кухаря – не до кожної кулінарії. Затямте це, якщо тямущі, або забудьте, якщо забудькуваті.
16. У п'єсі є одне травесті, хоча п'єса – геть не травестія. І це не просто модна течія, а справжня мистецька боротьба проти тиранії ретроградів, як у культурній царині, так і в житті.
17. Велике цабе зажадало цілий цебер напою, щоб з того цебра той напій цмулити в затишній атмосфері відпочинку над Черемошем у чепурних садових чагарниках.
18. У садку – садовина, на городі – городина, а де ж ярина з яровиною? Ярина – на городі з городиною в західній Україні, а яровина – на будь-якому пшеничному полі.

19. Розплився в посмішці чи то в усмішці Чеширський кіт. Чому, коте, посміхаєшся щирим усміхом? Мабуть, тому, що в сорочці народився – у відомій книжці оселився.

20. Джаз був густий и солодково терпкий, наче джем. Ніби бджоли, над ним роїлися й дзижчали від задоволення роззяви. Джаз став джерелом натхнення для джентльмена-дженджика з коледжу та його дзвінкоголосої колежанки з колежу.

? Питання та завдання для самоконтролю

1. Що таке «ортоепія»? Схарактеризуйте стан ортоепічної культури в українському суспільстві нині.
2. Які основні ортоепічні норми сучасної української літературної мови вам відомі?
3. Назвіть і прокоментуйте основні причини порушення ортоепічних норм сучасної української літературної мови.
4. Які найпоширеніші вимовні помилки вам відомі?
5. Назвіть основні характеристики українського наголосу.
6. Які правила наголошування слів в українській мові вам відомі?
7. Наведіть приклади складних випадків наголошування в українській мові.

Список літератури

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення : навч. посіб. для студ. ун-тів. Львів : Світ, 1990. 232 с.
2. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення. Вип. 1. Харків : Основа, 2013. 106 с.
3. Єлісєвенко Ю. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення. Київ : Атіка, 2008. 204 с.
4. Іщенко О. Голосні звуки української мови залежно від темпу мовлення. Київ : Інститут української мови НАН України, 2012. 220 с.
5. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. Київ : Ліра, 2007. 239 с.
6. Ласкавая Е. Сценическая речь : методическое пособие. Москва : ВЦХТ («Я вхожу в мир искусств»), 2005. 144 с.
7. Олійник О. Б. Культура мовлення : навч. посіб. Київ : Кондор, 2008. 296 с.
8. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення: навч. пос. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна. 186 с.
9. Сербенська О., Волощак М. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. Київ : Видавничий центр «Просвіта», 2001. 204 с.
10. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика/ За заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1969. 436 с.

Тема 6. Методика оволодіння нормативною дикцією

Основні питання до заняття:

Дикція в усному мовленні. Дикція в професійному мовленні журналіста. Темп і ритм усного мовлення. Інтонційна палітра усного мовлення. Дикційний практикум.

☞ *Перед виконанням практичних завдань зверніться до основних методичних зауваг до теми!*

Методичні зауваги

Дикція (від лат. *dictio* – вимова) – вимова, манера вимовляти слова й звуки в розмові, співі й декламуванні; чіткість мовлення. **Виразність дикції** – важлива грань майстерности журналіста, промовця.

Юрій Єлісовенко зазначає, що дикція «як практична навичка формується впродовж всього життя людини, але найбільш прийнятним є ранній його період – від одного року до двадцяти п'яти. Проте нею мусять займатися і зовсім літні люди, особливо після зубного протезування чи, скажімо, інсульту. І це не дивно, бо саме дикція робить усне мовлення людини чітким, розбірливим, ясным, а отже, й зрозумілим іншим людям».

Темп мовлення – це швидкість вимови звуків/ складів і слів.

Темп мовлення буває: *індивідуальний*, обумовлений фізіологічними особливостями мовця, і *такий, що властивий кожній окремій мові*. Олександр Іщенко вважає, що цей темп залежить від мовленнєвих явищ, передусім артикуляційної бази окремої мови. Темп мовлення людини залежить також від стану її активності, тобто що вища активність, то швидше мовлення. Власне, мовлення холериків швидше за мовлення меланхоліків.

За спостереженнями науковців, **темп мовлення** відповідає за реалізацію *емотивної функції* мови – вираження почуттів, емоцій мовними засобами. Інтонційні засоби, зокрема й темп мовлення, варто розглядати як національно-самобутнє, мовно-психічне явище, вважають мовознавці. Адже емоція як здебільшого суспільне явище пов'язана, на думку Олександра Іщенко, «з епохою, культурою, світоглядом, географічними, соціальними умовами тощо, тобто вона (емоція) має ментальну, етнонаціональну основу». За результатами наукових досліджень, типовий середній темп мовлення в українській мові на 27% повільніший, ніж у російській, і на 6% швидший, ніж у білоруській. Однак, як стверджує Олександр Іщенко, нині в усіх мовах світу спостерігається зростання темпу мовлення.

Ритм мовлення – це послідовність чергування в наголошених і ненаголошених складів, коротких і довгих фраз, по-різному модульованих (за висотою, інтенсивністю) відрізків мовлення. Фахівці з фоностилістики експериментально довели, що для якісного (ефективного) сприйняття усного

мовлення першорядне значення має темпоральна характеристика мовлення (швидкість вимови, тривалість звучання); на другому місці перебуває модуляція голосу, на третьому – інтенсивність вимови (В. Шиприкевич).

 Інтонація – складне мовленнєве утворення; з погляду слухового сприйняття інтонація – це структурна єдність мелодії, тембру, ритму і темпу, що має те чи інше комунікативне значення.

 Інтонація може бути *індивідуальною*, тобто проявлятися в особливому характері інтонування фраз, зокрема у своєрідних мелодійних змінах, у використанні тих чи інших тональних інтервалів, до яких звук мовець. Але, як переконливо доводять дослідники, «мовець не створює інтонацію, а використовує її суспільно відпрацьовані форми» («Типологія інтонації мовлення»). Для суто українського інтонаційного малюнка характерний, за результатами досліджень, максимальний час звучання останнього наголошеного складу фрази поряд із максимальним часом звучання післянаголошеного складу в абсолютному кінці фрази («Типологія інтонації мовлення»).

 У будь-якій мові *комунікативна й емоційна інтонація* неможливі без виділення голосом важливого слова/ групи слів у фразі. Для цього, залежно від мети висловлювання, використовують: *фразовий наголос* – звукове виділення прикінцевого слова фрази; *логічний наголос* – виділення голосом (зміною тону) важливого для змісту фрази слова; *емфатичний наголос* – емоційне виділення слова у фразі; *синтагматичний наголос* – виділення смислової одиниці (групи слів) із фрази відповідно до змісту висловлювання.

Практичні завдання

Дикційний практикум

Прочитайте вголос поліфункційну вправу «Потяг». Зверніть увагу на те, що акценти в кожній строфі змінюються, так само змінюється і темп мовлення. Незмінними залишаються лише ортоепічні норми.

Потяг

Чую я знайомий звук:

ТУК - тук - тук - тук –

ТУК - тук - тук - тук –

ТУК - тук - тук - тук –

ТУК!..

Це відходить від перону

Швидкий потяг на Верону.

тук - ТУК - тук - тук –

тук - ТУК - тук - тук –

тук - ТУК - тук - тук –

тук-ТУК!..

Хід він швидко набирає

І від мене віддаляє

Той простий чарівний звук,

Мов у мандри кличе згук:

(з прискоренням) тук - тук - ТУК - тук –

тук - тук - ТУК - тук –

тук - тук - ТУК - тук –

тук - тук - ТУК!..

Вагони вперед покотились, мов м'ячики:

Так-чики. Так-чики, Так-чики, Так-чики,

Так-чики. Так-чики, Так-чики, Так-чики!

Прочитайте складномовки з різною інтонацією (оповідна, спонукальна, питальна; радісно, журливо, розлючено; монотонно, експресивно тощо). Не забувайте про фонаційне дихання й ортоепічні правила!

1. Гей, малий, скажи малому:
хай малий малому скаже,
хай малий теля прив'яже!
2. Бук бундючивсь перед дубом,
тряс над дубом бурим чубом.
Дуб пригнув до чуба бука.
Буде букові наука.
3. Вовк-вовцюг вівцю волік.
Вова вовку – вила в бік.
Як завив же вовк-вовцюг,
миттю випустив вівцю.
4. Галасливі гави й галки
в гусенят взяли скакалки.
Гусенята їм гелпочуть,
що й вони скакати хочуть.

5. Захар заліз на перелаз.
Захарку, злізь! Захарку, злазь!
Зумів залізти – знай, як злізти.
6. Зайчик зілля з'їв у Зіни,
Захотів заїсти сіном.
Зіна зойкнула у сінях:
— Де ж узяти зайцю сіна?
7. Заєць зяблика зустрів:
— Зебру зжер! Зміюку з'їв!
Зяблик зойкнув: — Значить, заєць
Задавака і зухвалець.
8. Женя з бджільми не дружив,
завжди Женя бджіл дражнив.
Бджоли Женю не жаліли
та дражнила нажалили!
9. Щигли в кущах пищали,
щоранку сповіщали:
«В кущах вітрище свище,
Гуляє морозище».
10. Я продам усі дощі,
лопухам куплю плащі,
А навіщо їм плащі,
коли продано дощі?
11. Терпку редьку терка терла,
терпка редька в горлі дерла.
Стерли редьку, мокрій терці
треба висохти на жердці.
12. Мила мила мишку милом,
Мила мило упустила.
Упустила Мила мило,
мишку милом не домила.

Інтонаційні вправи

 Прочитайте анонс програми з дотриманням норм фонаційного дихання, ортоепічних правил. Простежте за спуском і підйомом інтонації, зміною тону, темпу та ритму мовлення. Визначте особливості використання фразового, логічного, емпатичного та синтагматичного наголосів.

Про яскравих, помітних і водночас «невидимих» людей до Міжнародного дня ромів; як не «підхопити» фейк про коронавірус; свіжі факти про COVID-19

у Запоріжжі та фахова думка про вакцинацію – в новому випуску програми нашого радіо!

Про ромську ідентичність і соціальну активність ромів Запоріжжя – розмова в студії з Анжелікою Беловою (ГО «Об'єднання ромських жінок «Голос Ромні») й Олексієм Падченком (ГО «Запорізький ромський центр «Лачо Дром»).

Про «симптоми» інфодемії й ознаки безпечної інформації – бесіда в Zoom'і з Олександром Гороховським (фактчек-проект «БезБрехні»).

Завжди актуальна інформація в рубриці «Вакцинуватися не можна відмовитися». Про все це у вівторок о 19 годині в етері нашого радіо!

Прочитайте початок радіопрограми, дотримуючись норм фонаційного дихання, ортоепічних правил. Простежте за спуском і підйомом інтонації, зміною тону, темпу та ритму мовлення. Визначте особливості використання фразового, логічного, емфатичного та синтагматичного наголосів.

Вітання! Настав час не просто послухати, а почути цікаві історії про суспільно важливі події березня! Це вже другий, березневий, випуск «Спільнокасту». Радіожурналу, в якому студентки та студенти четвертого курсу журналістики Запорізького національного розповідають про актуальне, значуще та часом наболіле для них самих і нас із вами. Тож, приготуйтеся до знайомства з суспільно важливою гранню першого місяця весни!

Прочитайте місток із радіопрограми, дотримуючись норм фонаційного дихання, ортоепічних правил. Простежте за спуском і підйомом інтонації, зміною тону, темпу та ритму мовлення. Визначте особливості використання фразового, логічного, емфатичного та синтагматичного наголосів.

«Здіймати галас довкола нульової дискримінації, говорити і не допускати дискримінації на заваді досягненню амбіцій, цілей і мрій». Це заклик до людства від організації Юнейдс. Об'єднаної програми ООН, створеної для всебічної, скоординованої боротьби в глобальному масштабі з епідемією ВІЛ-СНІДу та її наслідками. Першого березня 2014 року виконавчий директор Юнейдс Мішель Сідібе став ініціатором відзначення Дня «нульової дискримінації». Його мета — сприяти рівності перед законом та на практиці в усіх країнах-членах ООН. А авторки «Спільнокасту» Олександра Ган і Ліна Єфименко послідовно викриватимуть дискримінаційні практики в новій рубриці «Тобі ще рано».

Прочитайте місток із радіопрограми, дотримуючись норм фонаційного дихання, ортоепічних правил. Простежте за спуском і підйомом інтонації, зміною тону, темпу та ритму мовлення. Визначте особливості

використання фразового, логічного, емфатичного та синтагматичного наголосів.

Люди, які часто місто знають краще за його найдавніших мешканців. Знавці чужих, украй особистих історій часом нетверезих пасажирів. Швидко домчать. Або ж повезуть до омріяного пасажиром пункту призначення манівцями. Романтичні. Цинічні. Товариські. Суворі. До міжнародного дня таксиста, який відзначають у березні, Дмитро Болотов і Олександр Шелухін у «Спільнокасті» перевіряють найпоширеніші стереотипи про власників таксомоторного транспортного засобу.

 Прочитайте завершення радіопроеграми, дотримуючись норм фонаційного дихання, ортоепічних правил. Простежте за спуском і підйомом інтонації, зміною тону, темпу та ритму мовлення. Визначте особливості використання фразового, логічного, емфатичного та синтагматичного наголосів.

Це була остання суспільно значуща подія березня з порядку денного авторського колективу «Спільнокасту». Радіожурналу, який створюють студентки та студенти четвертого курсу факультету журналістики Запорізького національного На календарі вже квітень. І ми вже вивчаємо його суспільно важливі грані. Тож, далі буде! До зустрічі в етері! На все добре!

? Питання та завдання для самоконтролю

1. Що таке «дикція»?
2. Чим дикція відрізняється від артикуляції та ортоепії? Що між ними спільного?
3. Чому виразність дикції є важливою стороною майстерности журналіста?
4. Що таке «темп мовлення»? Які його особливості в українській мові?
5. Що таке «ритм мовлення»?
6. Що таке «інтонація»? Якою вона буває?
7. Що притаманно інтонаційному малюнку українського мовлення?
8. Що таке «фразовий наголос»? Наведіть приклади.
9. Що таке «логічний наголос»? Наведіть приклади.
10. Що таке «емфатичний наголос»? Наведіть приклади.
11. Що таке «синтагматичний наголос»? Наведіть приклади.

Список літератури

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення : навч. посіб. для студ. ун-тів. Львів : Світ, 1990. 232 с.
2. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення. Вип. 1. Харків : Основа, 2013. 106 с.
3. Єлісєвенко Ю. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення. Київ : Атіка, 2008. 204 с.

4. Іщенко О. Голосні звуки української мови залежно від темпу мовлення. Київ : Інститут української мови НАН України, 2012. 220 с.
5. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. Київ : Ліра, 2007. 239 с.
6. Ласкавая Е. Сценическая речь : методическое пособие. Москва : ВЦХТ («Я вхожу в мир искусств»), 2005. 144 с.
7. Олійник О. Б. Культура мовлення : навч. посіб. Київ : Кондор, 2008. 296 с.
8. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення: навч. пос. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна. 186 с.
9. Сербенська О., Волощак М. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. Київ : Видавничий центр «Просвіта», 2001. 204 с.
10. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1969. 436 с.
11. Типологія інтонації мовлення / А. Багмут, І. Борисюк, Г. Олійник, Н. Плющ. Київ : Наукова думка, 1977. 495 с.
12. Шиприкевич В. Питання фоностилістики. Київ : Видавництво Київського університету, 1972. 87 с.

ТЕСТИ**1. Вправа «Стогін» розвиває:**

- 1) вимову;
- 2) резонатори;
- 3) дихання;
- 4) голос.

2. Яке з-поміж поданих нижче слів означає різновид чоловічого голосу?

- 1) альт;
- 2) тенор;
- 3) колір;
- 4) сопрано.

3. Яке з-поміж поданих нижче слів означає різновид дихання?

- 1) чисте;
- 2) надійне;
- 3) реберне;
- 4) тазове;
- 5) здорове.

4. Серед поданих нижче слів знайдіть те, що також позначає тип дихання:

- 1) фітопатологічне;
- 2) фізіологічне;
- 3) футуристичне;
- 4) фотографічне;
- 5) флюорографічне.

5. Вправа «Гудок» розвиває:

- 1) вимову;
- 2) резонатори;
- 3) дихання;
- 4) голос.

6. Яке з-поміж поданих нижче слів означає різновид дихання?

- 1) поверхове;
- 2) ключичне;
- 3) глибоке;
- 4) тривале;
- 5) спинне.

7. Яке з-поміж поданих нижче слів означає різновид жіночого голосу?

- 1) тенор;
- 2) баритон;

- 3) сопрано;
- 5) фальцет.

8. Знайдіть з-поміж поданих нижче слів те, що позначає тип дихання?

- 1) фантазійне;
- 2) феєричне;
- 3) формалістичне;
- 4) фонаційне;
- 5) фітонцидне.

9. Що є основою для постановки голосу?

- 1) дикція;
- 2) артикуляція;
- 3) орфоєпія;
- 4) орфографія;
- 5) дихання.

10. Як називається голосовий об'єм, що має верхній і нижній кордони?

- 1) резонатор;
- 2) резервуар;
- 3) апогей;
- 4) діапазон;
- 5) дециметр.

11. Яке поміж поданих нижче слів означає різновид дихання?

- 1) діалогічне;
- 2) діафрагмальне;
- 3) діабетичне;
- 4) динамічне.

12. Як називаються порожнини, що містяться в тулубі людини та слугують акустичними підсилювачами її голосу?

- 1) реєстри;
- 2) резонатори;
- 3) голосники;
- 4) ритурнелі;
- 5) дециметри.

13. Результат вібрації повітря в голосових порожнинах – це:

- 1) артикуляція;
- 2) реверберація;
- 3) резонанс;
- 4) фонаційне дихання.

14. Дихання озвучене мовленням і співом називається:

- 1) діафрагмальне;
- 2) ключичне;
- 3) реберне;
- 4) фонаційне.

15. Вдих – пауза – видих – це ритм:

- 1) фізіологічного дихання;
- 2) фонаційного дихання.

16. Здатність голосу навіювати емоції та впливати на поведінку адресата мовлення незалежно від смислу слів – це:

- 1) летючість голосу;
- 2) сугестивність голосу;
- 3) витривалість голосу.

17. Які голосні звуки української мови ніколи не змінюють своєї природи:

- 1) е, и;
- 2) а, у, і;
- 3) о.

18. У нескладовий завжди утворюється в позиції:

- 1) на початку слова;
- 2) наприкінці слова;
- 3) перед голосними а, у, і.

19. Вправа «Летить літак» розвиває:

- 1) нормативне дихання;
- 2) нормативну вимову;
- 3) нормативну дикцію.

20. Вправа «Ура» розвиває:

- 1) дихання;
- 2) резонанс;
- 3) дикцію.

21. Результат вібрації повітря в голосових порожнинах – це:

- 1) фонація;
- 2) мовлення;
- 3) резонанс.

22. До якого відділу голосового апарату належить діафрагма?

- 1) енергетичного;
- 2) резонаторно-артикуляційного;
- 3) генераторного.

23. Рівне звучання голосу, без хитань і коливань називається:

- 1) стабільністю голосу;
- 2) летючістю голосу;
- 3) витривалістю голосу.

24. Основою голосового апарату є:

- 1) гортань;
- 2) носоглотка;
- 3) язик і губи.

25. За ознаками висоти та тембру мовленнєвий і співацький голос поділяють на три основні відрізки, які називаються:

- 1) резонаторами;
- 2) типами;
- 3) регістрами.

26. Щоб досягти якісного мовленнєвого голосу, треба навчитися:

- 1) непомітно переходити з одного регістра до іншого,
- 2) говорити в середньому регістрі;
- 3) вимовляти звуки без м'язової скутости.

27. Швидкість мовлення називається:

- 1) ритмом;
- 2) темпом;
- 3) темпоритмом.

28. В усному мовленні тривалість звуків і їх акцентів називається:

- 1) ритмом;
- 2) темпом;
- 3) темпоритмом.

29. Слово, що в перекладі з латинської мови означає «чіткість мовлення», це:

- 1) артикуляція;
- 2) інтонація;
- 3) дикція.

30. Акцентологія – це:

- 1) наука про акценти;
- 2) нормативність наголошування;
- 3) розділ ортоєпії, що визначає прийоми та способи позбавлення від акценту.

31. Вона буває комунікативною й емоційною. Вона – це:

- 1) дикція;
- 2) інтонація;
- 3) акцентуація.

32. Наголос в українській мові є:

- 1) силовим;
- 2) тонічним;
- 3) силабо-тонічним.

33. Фразовий наголос здебільшого припадає на:

- 1) перше слово у фразі;
- 2) будь-яке слово фрази;
- 3) прикінцеве слово фрази.

34. Виділення важливого для змісту слова підсиленням і підвищенням його наголошеного складу в тоні називається:

- 1) логічним наголосом;
- 2) емпатичним наголосом;
- 3) синтагматичним наголосом.

35. Емоційне виділення слова у фразі називається:

- 1) логічним наголосом;
- 2) емпатичним наголосом;
- 3) синтагматичним наголосом.

36. Одиниця, яка вичленовується з фрази відповідно до змісту висловлювання, називається:

- 1) період;
- 2) синтагма;
- 3) ідіома.

37. Вправи «Альпініст» і «Аквалангіст» розвивають:

- 1) летючість голосу;
- 2) сугестивність голосу;
- 3) гнучкість голосу.

38. Звукокомплекс – шся у дієслівних формах слід артикулювати як

- 1) [шс'а]
- 2) [з'с'а]
- 3) [с': а]

39. У вимові слів Великдень, футбол, просьба, лічба глухі звуки [к], [т], [с'], [ч]:

- 1) зберігають глухість;

- 2) є напівглухими;
- 3) одзвінчуються;

40. Які звуки в українській мові ніколи не бувають м'якими:

- 1) шиплячі;
- 2) сонорні;
- 3) африкати.

41. Орган озвучування струменя повітря, генератор звуку – це?

- 1) гортань;
- 2) голосові складки;
- 3) діафрагма.

42. У фізіології дихання активним м'язовим актом є:

- 1) видих;
- 2) вдих.

43. Результат вібрації повітря в голосових порожнинах – це:

- 1) фонація;
- 2) мовлення;
- 3) резонанс.

44. До якого відділу голосового апарату належать легені та діафрагма?

- 1) резонаторно-артикуляційного;
- 2) енергетичного;
- 3) генераторного.

45. Діафрагма – це м'яз:

- 1) вдиху;
- 2) видиху.

46. Головна функція гортані?

- 1) резонаторна;
- 2) голосотвірна;
- 3) дихальна.

47. Чи залежить об'єм легень від статі людини?

- 1) так;
- 2) ні.

48. Основний резонатор голосу людини?

- 1) ротова порожнина;
- 2) голосові складки;
- 3) грудна клітка.

49. Як називається дихання, озвучене мовленням і співом?

- 1) грудне;
- 2) реберне;
- 3) фонаційне.

50. У якій позиції звук [ў] утворюється завжди?

- 1) в абсолютному кінці слова;
- 2) на початку слова;
- 3) перед голосними.

51. Як називається процес звукоутворення?

- 1) мовлення;
- 2) фонація;
- 3) резонанс.

52. Як називається сила спротиву артикуляторів потоку повітря при творенні звуків?

- 1) імпеданс;
- 2) резонанс;
- 3) фонація.

53. Де виникають звукові хвилі?

- 1) в легенях;
- 2) в гортані;
- 3) в голосових складках.

54. Що визначає індивідуальність тембру голосу?

- 1) тон;
- 2) обертон;
- 3) тип голосу.

55. Яке слово в перекладі означає «печатка», «штамп»?

- 1) тон;
- 2) обертон;
- 3) тембр.

56. З якого процесу розпочинається фонація?

- 1) видиху;
- 2) вдиху.

57. Скільки м'язів бере участь у процесі фонації?

- 1) 40;
- 2) 30;
- 3) 60.

58. До 70 % звукової енергії в процесі фонації:

- 1) виходить назовні;
- 2) поглинається тілом.

59. Ритм фонаційного дихання?

- 1) вдих-видих-пауза;
- 2) вдих-пауза-видих.

60. Чого найбільше потребує фонація?

- 1) подовженого видиху;
- 2) прискореного вдиху.

Словник основних термінів

Артикуляція – це робота рухливих частин мовного апарату, це спосіб вимови звуків у процесі мовлення, який, певною мірою, зумовлює якість вимови, зокрема таких її складників, як чіткість, певність, активність, звукороздільність, точність, виразність.

Висота голосу людини – висотні можливості її голосу, що пов'язані з межею верхнього (головного) регістру.

Висота звука – це частота коливань пружного тіла. Якщо говоримо про звуки людського голосу, то маємо на увазі частоту коливань голосників. Чим коливань більше, тим звук вищий.

Витривалість голосу – якість голосу; висока працездатність, стійкість голосу. Досягається дотриманням правил гігієни голосу.

Гнучкість голосу – здатність голосу в разі потреби легко змінювати висоту, мелодику, силу звучання, об'єм, інтонаційний малюнок тощо.

Дзвінкість (металевість) – якість голосу; чисте звучання. Звук має відбиватися в передній частині ротової порожнини, біля твердого піднебіння та зубів.

Дикція (від лат. *dictio* – вимова) – вимова, манера вимовляти слова й звуки в розмові, співі й декламуванні; чіткість мовлення.

Дихання фонаційне – тип дихання, який використовуємо під час мовлення чи співу.

Діапазон голосу – (у дослівному перекладі з давньогрецької мови) означає «через усі струни» – послідовний ряд тонів (6-7) голосу в межах однієї-двох октав.

Зібраність звука – якість голосу; концентрація звука коло зубів, яка не допускає розповзання звука, що шкодить чіткості звучання.

Інтонація – складне мовленнєве утворення; з погляду слухового сприйняття інтонація – це структурна єдність мелодії, тембру, ритму і темпу, що має те чи інше комунікативне значення.

Летючість голосу – якість голосу; звук, сконцентрований коло зубів, у процесі вимови «летить» якнайдалі.

Наголос – силовий у своїй основі, поєднує в собі елементи часокількісного і тонічного; наголос у українській мові – динамічний, рухомий. Динамічний наголос в українському слові відносно слабкий: видихова енергія загалом значно рівномірніше розподіляється між його складами, тому наголошений не різко виділений з-поміж інших складів слова, наголос мало зосереджений на ньому. Тому сильна редукція ненаголошених складів з переходом їх голосних у звуки неповного творення українській мові не властива».

Наголос емоційний – емоційне виділення слова у фразі.

Наголос логічний – виділення голосом (змінюю тону) важливого для змісту фрази слова.

Наголос синтагматичний – виділення смислової одиниці (групи слів) із фрази відповідно до змісту висловлювання.

Наголос фразовий – звукове виділення прикінцевого слова фрази.

Обертон/и – додаткове звучання, що надає голосові людини виразних тембрових характеристик («оксамиту», «міді», глибини тощо).

Ортоепія/ орфоепія (з давньогрецької означає «правильність вимови та наголошування слів») – розділ науки про мову, що подає правила (норми) вимови та наголошення слів; це система загальноприйнятих правил літературної вимови, які забезпечують єдність звукового оформлення мови відповідно до її національних норм.

Регістр голосовий – ряд послідовних і однорідних звуків, відтворених дією одного й того ж механізму. В голосі людини розрізняють три реєстри: верхній, «головний»; нижній, «грудний» – голосу притаманні вібраційні відчуття в грудній клітці; середній, «змішаний».

Резонанс – це результат вібрації повітря в голосових порожнинах (носоглотці, гортані, грудях). Для резонансу потрібне правильне глибоке дихання.

Ритм мовлення – це послідовність чергування в наголошених і ненаголошених складів, коротких і довгих фраз, по-різному модульованих (за висотою, інтенсивністю) відрізків мовлення.

Рухомість голосу – якість голосу; властивість голосу передавати думки та почуття, змінювати силу звуку, висоту та тембр.

Свобода звука – якість голосу; відсутність мускульної скутости. Рот має досить сильно розкриватися.

Стабільність голосу – якість голосу; рівне звучання, без хитань і коливань.

Сугестивність голосу – якість голосу; здатність голосу навіювати емоції та впливати на поведінку адресата мовлення незалежно від смислу слів.

Тембр – специфічне (характерне) забарвлення голосу.

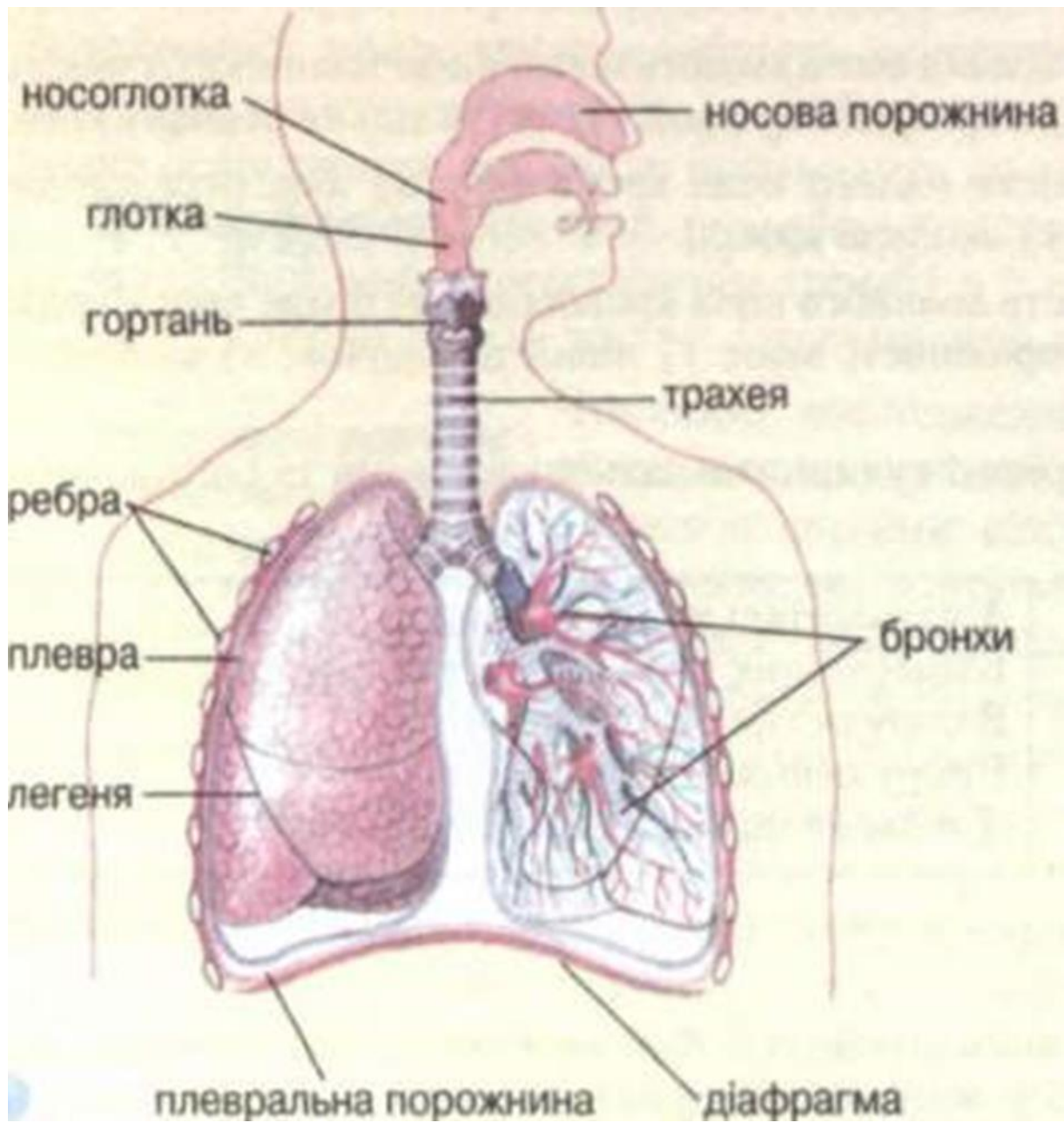
Темп мовлення – це швидкість вимови звуків/ складів і слів.

Тон голосу – це настрій, який він виражає; психоемоційне й інтелектуальне ставлення мовця до факту мовлення; це висота, вібрація і модуляція голосу.

Список використаної літератури

1. Єлісєвєнкє Ю. Ораторськє мистецтво : постановка гєлєсу й мєвлєннє. Київ : Атїка, 2008. 204 с.
2. Іщєнкє О. Гєлєснї звукї українськї мєви зєлєжнє вїд тємпє мєвлєннє. Київ : Інстїтут українськї мєви НАН Українї, 2012. 220 с.
3. Ласкавая Е. Сцєнїчєская рєчь : мєтєдїчєское пєсєбїє. Москва : ВЦХТ («Я вхожу в мїр їскусств»), 2005. 144 с.
4. Сєрбєнська О., Волощак М. Актуальнє їнтерв'ю з мєвєзнєвцєм: 140 запїтань ї вїдпєвїдєй. Київ : Вїдавнїчїй цєнтр «Просвїта», 2001. 204 с.
5. Лїнклєйтер К. Освєбєждєнїє гєлєса. Москва : ГИТИС, 1993. 176 с. URL: <http://biblioteka.teatr-obraz.ru/node/7062>.
6. Сарабьян Э. Актерский трєнїнг пє системє Станїславского. Рєчь. Слова. Гєлєс. Максїмальнєя дєстєвєрнєсть ї убєдїтєльнєсть. Москва : АСТ, 2010. 160 с.
7. Сєлєвьєва Л. В. Гєвєрї свєбєднє. Сєздєвая сєвєршєннїй гєлєс. Москва : Дєбрєя кнїга, 2006. 479 с.
8. Тїпєлєгїя їнтєнєцїї мєвлєннє / А. Бєгмєт, І. Бєрїсїєк, Г. Олїйнїк, Н. Пљєщ. Київ : Науковє думка, 1977. 495 с.
9. Шїпрїкєвїч В. Пїтаннє фєнєстїлїстїкї. Київ : Вїдавнїцтво Кїївськєго унївєрситєту, 1972. 87 с.

ДОДАТОК А
Дихальна система людини

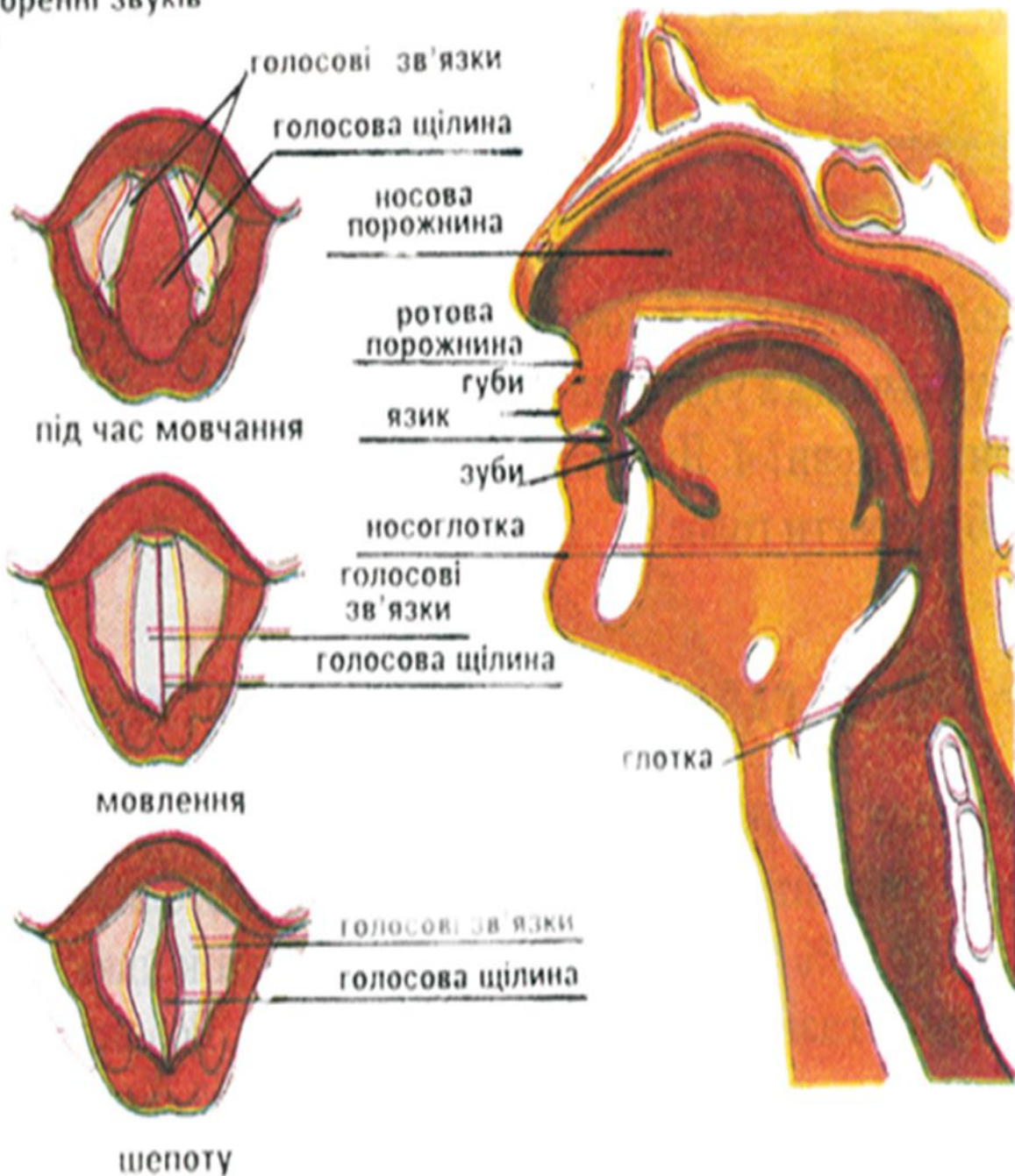

ДОДАТОК Б

Органи мовлення людини

Органи,
що беруть участь
в утворенні звуків
мови

Положення голосових зв'язок

Навчальне видання
(українською мовою)

Мірошніченко Павло Васильович

ТЕХНІКА МОВИ І МОВЛЕННЯ

Практикум
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальності 061 «Журналістика»
освітньо-професійної програми «Журналістика»

Рецензент *О.Д. Турган*
Відповідальна за випуск *Л. В. Чернявська*
Коректор *П. В. Мірошніченко*